

- 5** Voorwoord
- 6** **01. 'Het Gouden Leerhuys'**
Lange Ridderstraat 36-38
- 12** **02. 'Het Molenhuis'**
Zandpoortvest 50
- 17** **03. en 04. de Hanswijkbasiliek en het voormalige
klooster van de dalscholieren**
Hanswijkstraat 67 en Raghenoplein 1
- 26** **05. 'Het houten geveltje'**
Hanswijkstraat 52
- 31** **06. Het visverkopershuis 'In den Grooten Zalm'**
Zoutwerf 5
- 37** **07. Het atelier van Beiaarden & Torenuurwerken Michiels**
Adegemstraat 15
- 41** **08. 'Het Hooghuys'**
Drabstraat 10
- 47** **09. De begijnhofwoningen 'Sint-Job' en 'Sint-Liborius'**
Nonnenstraat 6-8
- 53** **10. De VVBHV en het 'clubhouse' van de KCCM**
Auwegemvaart 56
- 59** **11. Kasteeldomein Emmaüs**
Emmaüsdreef 2 (Walem)
- 66** Plattegronden
- 69** Bibliografie
- 70** Colofon

Vandaag, zondag 12 september 2010, vindt de 22ste editie van de Open Monumentendag plaats. Open Monumentendag wil het grote publiek van dichtbij laten kennismaken met het onroerend erfgoed door allerlei monumenten één dag per jaar gratis open te stellen.

Jaarthema is ditmaal de haat-liefdeverhouding van de mens met de vier elementen.

Water, tot vandaag nog beschouwd als de bron van alle leven, wordt door de mens op allerlei manieren aangewend. Een bezoek aan 'Het Molenhuis' leert u meer over het voormalige watermolencomplex dat eeuwenlang werd gebruikt om kracht op te wekken. De gemalen eikenschors van de watermolens vormde net als water zelf, een conditio sine qua non voor de huidenvetters om hun beroep uit te oefenen o.a. in het zogenaamde 'Gouden Leerhuys'. De ruime stapelzolder van 'Het Hooghuys' en de historische vaartuigen van de VVBHV illustreren de rol van rivieren en vlieten als transportwegen. Het is ook de natuurlijke rijkdom van water die de Mechelse visverkopers de mogelijkheid gaf om hun ambachtshuis 'In den Grooten Zalm' van een imposante voorgevel in vroegrenaissance te voorzien.

Eeuwenlang heeft de mens zich moeten verdedigen tegen vuur. Het kleine breedhuisje in de Hanswijkstraat 52 illustreert hoe de strijd tegen het vuur de ontwikkeling van nieuwe huizentypologieën in de hand werkte. De smidse in het atelier van 'Beiaarden & Torenuurwerken Michiels' bewijst dan weer hoe de mens dit element naar haar hand kon zetten voor het eigen gebruik.

De elementen vormen echter ook een voortdurende bedreiging waartegen het erfgoed moet beschermd worden.

De Open Monumentendag biedt dan ook de ideale gelegenheid om de schijnwerpers te richten op enkele nog lopende of voltooide restauraties. De werken aan zowel de begijnhofwoningen 'Sint-Job' en 'Sint-Liborius' als 'Het Hooghuys' naderen hun einde. Nu de voorbereidende fase achter de rug is, kan binnenkort ook de interieurrestauratie van de Hanswijkkerk aanvatten. In kasteel 'Emmaüs' kan u zich vergewissen van de werken die hebben plaatsgevonden sinds de laatste openstelling tijdens Open Monumentendag 2007.

Geniet van onze prachtige stad en haar rijke verleden. Vandaag, morgen en het hele jaar lang!

Bart Somers
Burgemeester

Karel Geys
Schepen van Monumentenzorg

Tot enkele maanden geleden vond het CIMIC, het expertisecentrum voor interculturaliteit van de Katholieke Hogeschool Mechelen (KHM), een onderkomen in dit pand waarvan de oude structuren en mooie interieurelementen wijzen op een lange geschiedenis. Het pand staat al vele jaren bekend als 'het Gouden Leerhuys', lange tijd woonplaats en atelier van de vermaarde goudleermakers Vermeulen. Maar is deze informatie wel correct?

DE VETTERSHAM

Waarschijnlijk vestigden de zusters victorinnen zich rond de 13de eeuw als eersten in de Ham, een laag en moerassig gebied aan de rand van de stad. Al snel volgden vele anderen. De aanwezigheid van de Dijle, de Melaan en hun vele aftakkingen maakte de grond er erg vochtig en daardoor uitermate geschikt voor de huidenvetters. Die hadden immers veel vers water nodig om dierenhuiden tot leer te verwerken. De vlakbij gelegen schorsmolen van het watermolencomplex op de Dijle garandeerde bovendien een continue aanvoer van vermalen eikenschors, waarvan het looizuur eveneens gebruikt werd voor de leerproductie. Rond 1300 waren de moerassen veranderd in een ruime, bevolkte wijk, Nieuwland of (Vetters)

Ham genoemd, die zich uitstrekte van de Kruidtuin tot de Hallestraat. In het kielzog van de huidenvetters kwamen ook de fabrikanten van goudleer zich in de wijk vestigen.

GOUDLEER

Zoals de naam aangeeft, vormt leer het basisproduct bij de fabricatie van goudleer. Op het leer wordt een dun laagje eiwit of lijm aangebracht. Vervolgens wordt de hele oppervlakte bedekt met bladzilver, dat nadien een beschermend laagje lijm krijgt. Met vernis, meestal aangebracht in twee lagen, wordt het zilver uiteindelijk afgedekt. De kleuring van deze vernis geeft het geheel een gouden glans. Doorheen de jaren werden er verschillende nabehandelingen ontwikkeld die het mogelijk maakten om in het goudleer (eventueel ingekleurde) motieven te verwerken.

In de Lage Landen kende goudleer een groot succes voor luxueuze wandbekleding door het vrij grote aanbod en de hoge kwaliteit ervan. Goudleer bood bovendien belangrijke voordelen op textiel: het kon in hoge mate vocht, licht en lucht verdragen, was eenvoudig in onderhoud, werd niet aangetast door insecten en nam geen stof of etensluchtjes op.

In de 15de eeuw drong de productie

van goudleer, dat aanvankelijk een Spaanse aangelegenheid was, door tot in de Zuidelijke Nederlanden. De registratie van goudleermaker Valentijn Klee (Clee) in 1511 als inwoner van Mechelen is tot nu toe de oudste vermelding van een goudleerfabrikant in de Dijlestad. Vanaf de 17de eeuw groeide de Mechelse goudleerproductie uit tot een voorspoedige bedrijfstak, waarvan de faam zich tot ver buiten de landsgrenzen verspreidde. Dit was in het bijzonder te danken aan de familie Vermeulen, die generaties lang in 'het Gouden Leerhuys' een beroemd goudleeratelier bezat.

'HET GOUDEN LEERHUYS'

Dit 'Gouden Leerhuys' bevond zich in de Lange Ridderstraat, volgens het in 1647 opgestelde wijkboek op de hoek van de Klapbankbrug. Deze brug liep over de Klemvliet, een aftakking van de

Op het primitief kadastraal plan (circa 1824) zien we rechts van de Klemvliet (blauw) de gang die langs 'het Gouden Leerhuys' (geel, perceel 608) naar een achterin gelegen pand (rood, perceel 609) leidde. In de grote tuin van het huis 'de Livrouw' (Lange Ridderstraat 36-38, groen, perceel 610) maakte de Klem - toen nog niet overwelfd - een grote bocht om langs 'de Livrouw' in de richting van de Meysbrug te stromen.

Dijle die ter hoogte van de Meysbrug samenvloede met de Melaan. Verscheidene auteurs identificeerden 'het Gouden Leerhuys' met Lange Ridderstraat 36-38, dat ook langs de nu overwelfde Klemvliet en aan de Klapbankbrug lag. Onderzoek voor dit artikel wees echter uit dat 'het Gouden Leerhuys' zich hoogstwaarschijnlijk aan de andere zijde van de Klem bevond, op de plek waar nu het klooster van de Zusters van de Christelijke Scholen staat. Via het wijkboek uit 1647 en aller-

hande schepenakten weten we dat 'het Gouden Leerhuys' aan één zijde begrensd werd door een gang die naar een achterin gelegen woning aan de Klem leidde. Deze toestand is eenvoudig naar het primitief kadastraal plan van circa 1824 over te zetten als we 'het Gouden Leerhuys' identificeren als perceel 608 en het 'huis ingaande met een gang bij de rivier' als perceel 609 (zie afbeelding).

Wat dan met Lange Ridderstraat 36-38? Op basis van de hypothese kunnen we dit pand in de wijkboeken identificeren als 'een huis op de hoek, naast de rivier' dat volgens een sententie van de Grote Raad in 1646 toebehoorde aan Clara Esschericx. In de schepenakten over dit huis vermeldt elke beschrijving

De rondboogpoort met de arduinen omlijsting van Lange Ridderstraat 36-38 ontstond vermoedelijk na de samenvoeging van een diephuis van drie traveeën (rechts) met een breedhuis (links), dat aanvankelijk ook drie traveeën telde. In 1876 werd de (waarschijnlijk oorspronkelijke) puntgevel van het diephuis vervangen door een bijkomende verdieping met een fraai uitgewerkt dakvenster.

van dit pand logischerwijze dat het aan één zijde begrensd werd door de vliet. Het ontbreken van deze vermelding in de schepenakten van 'het Gouden Leerhuys' bevestigt dat dit pand zich wel naast de Klapbankbrug, maar niet naast de vliet bevond. De schepenakten van de buurpanden wijzen eveneens op een verkeerde identificatie. Hoewel verder onderzoek dit moet bevestigen, kunnen we (voorlopig) concluderen dat Lange Ridderstraat 36-38 lange tijd foutief beschouwd werd als 'het Gouden Leerhuys'. In werkelijkheid droeg het de naam 'de Livrouw'.

HET HUIS 'DE LIVROUW'

Verscheidene archiefdocumenten wijzen erop dat het huidige pand Lange Ridderstraat 36-38 in 1599 toebehoorde aan Jan Esschericx en vanaf 1631 in handen was van Clara Esschericx en haar man Peeter De Dryver. Twee belastingregisters uit 1643 informeren ons dat het pand toen de naam 'De Livrouw' (Lieve Vrouw) droeg en - gezien het grote aantal schouwen en de hoge belastingbijdrage - beschouwd werd als een waardevol eigendom. Een schepenakte uit 1688 omschrijft 'de Livrouw' als een 'huis met poort,

huidenvetterij, grote tuin, grond en andere toebehoorten'. Waarschijnlijk was het pand toen al een samenvoeging van een breedhuis en een diephuis, die beide vermoedelijk teruggaan tot de 16de eeuw. Grote delen van het muurwerk, de moerbalken en onderdelen van de later verbouwde zolders wijzen tot op vandaag op de historische kern van twee constructies.

In 1653 kwam 'de Livrouw' via een erfenisverdeling in handen van Marie De Dryver en haar man Anthonie De Meyer, huidenvetter en schepen van Mechelen. Na de dood van haar man verkocht mevrouw De Dryver het huis aan Arnoldus en Anthoni Jacobs, die het in twee delen verhuurden. Vermoedelijk werden het breedhuis en het diephuis op dat moment van elkaar gescheiden.

Archiefdocumenten wijzen uit dat het diephuis en het breedhuis van 'de Livrouw' circa 1724 opnieuw werden samengevoegd. Het lijkt er sterk op dat de huidenvetterij, die zich vermoedelijk achter in de grote tuin bevond, in de nasleep van deze samenvoeging werd opgeheven. De nog aanwezige trap, de schouwen, de plafonds en de lambriseringsen geven alleszins aan dat er eind 18de eeuw een aanzienlijke som werd besteed om het pand om te vormen tot een voornaam woonhuis.

ANTIQUARIAAT DE BRUYNE

Rond 1810 werd 'de Livrouw' aangekocht door Bernard(us) De Bruyne, die toen zijn apotheek aan de Bruul verliet om zich toe te leggen op de bibliofilie. Naast een bekend antiquariaat in boe-

ken bouwde hij er één van de grootste private bibliotheken van ons land uit. In 1839 nam zijn zoon August De Bruyne de zaak over en breidde ze uit met een antiekhandel voor meubelen.

August nam in 1876 het initiatief om het pand te 'restaureren' - volgens de toenmalige historiserende opvattingen - en zijn historische karakter te benadrukken. De bouwaanvraag toont dat de gevelpunt van het diephuis, dat toen maar één verdieping had, werd vervangen door een bijkomende etage voorzien van een fraai uitgewerkt dakvenster met windborden. Om de bouwfase te markeren, werden op de overgang naar de eerste en de tweede verdieping gevelankers aangebracht met respectievelijk de aanduiding 'anno' en '1876'. In het interieur weerspiegelt de historiserende aanpak zich vooral in de grote kamer van de nieuwe verdieping. Deze ruimte kreeg een volledig neogotische aankleding met onder meer een middeleeuws aandoende balkenroostering, een neogotische schouw, gebrandschilderd glas en binnenluiken. Op de consoles links en rechts van de schouw werden respectievelijk het monogram D(e) B(ruyne) en de datum '1876' aangebracht.

In 1890 nam weduwe De Bruyne het initiatief voor een volgende verbouwing, met de bedoeling het breedhuis en het diephuis opnieuw te scheiden. Om het breedhuis te verruimen werd er een bijkomende travee opgetrokken boven een deel van de daartoe overwelfde Klemvliet. De bestaande achterbouwen werden afgebroken om plaats te maken voor een nieuwe kamer en

Deze ongedateerde foto geeft een mooi beeld van de antiekhandel van Albert Weekers die de voornamelijk 18de-eeuwse inrichting van de gelijkvloerse vertrekken integreerde in zijn toonzalen.

een smalle uitbouw. Ook het diephuis werd enigszins aangepast: tegen de zijgevel werd een kleine aanbouw met een keuken en pomphuis opgetrokken. Het breedhuis en het diephuis zouden nog tot in de jaren 1980 gescheiden blijven. Het breedhuis werd voornamelijk gebruikt als woonhuis. Het diephuis bleef lange tijd in gebruik als antiekhandel en werd later omgevormd tot schoolgebouw.

HET DIEPHUIS ALS ANTIKZAAK EN SCHOOLGEBOUW

Kort na deze verbouwingen verkocht de weduwe De Bruyne het diephuis aan Charles en Albert Weekers, die er de bestaande antiekzaak voortzet-

ten. De zaken gingen goed en in 1938 diende Albert Weekers een aanvraag in om de constructie tegen de zijgevel van het diephuis naar achteren uit te breiden en van een nieuwe bouwlaag te voorzien. De vorm en de materiaalkeuze van deze uitbreiding zijn nog steeds goed te onderscheiden.

Na het overlijden van haar man verhuurde de weduwe Weekers het diephuis tussen 1951 en 1956 aan de Zusters van de Christelijke Scholen. Later bood het onderdak aan de Mechelse afdeling van de Erasmusschool, een secundaire school voor handel en administratie, die het in 1985 verkocht aan de voormelde zusters.

HET BREEDHUIS ALS WOONHUIS

In 1885 stuurden de Zusters van de Christelijke Scholen uit Vorselaar, op verzoek van kardinaal Goossens een aantal kloosterlingen naar Mechelen om er in de wijk 'Den Ham' een school

op te richten. In 1890 lieten zij een klooster en een schoolgebouw optrekken in de Lange Ridderstraat, op een terrein tussen de Klemvliet en de hoek met de Korte Ridderstraat. In deze school liggen de fundamenteën van het Instituut van Onze-Lieve-Vrouw van de Ham, waarvan de gebouwen sinds enkele jaren door de KHM in gebruik zijn. In 1904 kochten de zusters het afgesplitste breedhuis van 'de Livrouw', enkel en alleen om er in de linkertravee een bijkomende doorgang naar de school te voorzien. Door een nieuwe deuropening en een trappenpartij aan het breedhuis toe te voegen, kon het nog als afzonderlijke woning blijven bestaan. Zo konden de zusters het doorverkopen. Pas omstreeks 1985 werd het breedhuis opnieuw samengevoegd met het diephuis.

DE HERENIGING

In 1985 slaagden de zusters erin om zowel het diephuis als het breedhuis aan te kopen, waarna ze opnieuw werden samengevoegd. Tot voor kort bleef het herenigde diep- en breedhuis in gebruik als school. De afgelopen jaren stond het ten dienste van het CIMIC, maar sinds de verhuizing van deze instelling naar de gecentraliseerde campus van de KHM in juni 2010, wacht 'de Livrouw' op een nieuwe functie en een nieuwe toekomst. ●

*Maarten Van den Mooter
dienst monumentenzorg stad Mechelen*

Tussen 1904 en 1985 fungeerde het breedhuis van 'de Livrouw' als een afzonderlijke woning. In 1959 werden de deur- en vensteropening vervangen door een gevelbrede etalage met een terugliggend portaal. Na de hereniging met het diephuis omstreeks 1985 kwamen er twee vensteropeningen voor in de plaats. Foto breedhuis met winkelpui uit 1979. Ruimte & Erfgoed®

MOLEN(S) OP DE DIJLE

Eeuwenlang kwamen wind- en watermolens tegemoet aan de energie-behoefte van de mens. Vandaag zijn ze bijna volledig uit het stadsbeeld verdwenen. Van het ooit zo indrukwekkende watermolencomplex aan de Zandpoortvest resten momenteel nog maar enkele onderdelen. Centraal op de kaaimuren prijkt nog het houten spuihuis van de 'grote sluis' die de waterstand van de molens regelde. Rechts hiervan bevindt zich 'het Molenhuis', een gebouw in traditionele bak- en zandsteenstijl waarin lange tijd een volmolen was ondergebracht, en dat circa 1915 werd omgebouwd tot een woonhuis.

Voor de ontstaansgeschiedenis van het watermolencomplex moeten we terug naar de 14de eeuw, een grote bloeiperiode voor de stad Mechelen. Economische welstand, voornamelijk te danken aan de lakennijverheid, ging gepaard met een bevolkingstoename en een fikse stadsontwikkeling. Op de overgang van de 13de naar de 14de eeuw kreeg Mechelen een nieuwe (definitieve) stadsomwalling, die samenvalt met de huidige ringweg. Tijdens deze periode, in 1304, verleende de prins-bisschop van Luik toestemming om de eerste Mechelse watermolen op te

richten. Die verrees op de plek waar de Dijle de nieuwe stadsmuren en stadsgrachten kruiste. Aangezien de grote Melaanvliet daar in de Dijle vloeide en er gebruik kon worden gemaakt van het hoogteverschil met de lager gelegen oever achter de huidige Hanswijkkerk, was deze plek uiterst geschikt voor een watermolen.

HET SPUIHUIS EN DE MOLENS

De 'Chronijk van Mechelen' van Rombout Gootens (*1684 - †1748) verhaalt hoe rond 1470 het 'gat van de watermolen' werd voltooid. Hiermee doelde hij hoogstwaarschijnlijk op de voltooiing van de centrale sluisopening (het 'gat') in de nog aanwezige kaaimuren. Vanuit de nog aanwezige houten constructie boven deze sluisopening - het spuihuis - kon een groot schot open en neergelaten worden om de waterdoorvoer te regelen en zo het water voldoende op te stuwen om meerdere raderen aan te drijven. Op de Melaan bevond zich een kleinere sluis met een afzonderlijk waterrad, die vermoedelijk in een latere periode werd toegevoegd.

Het 'gat van de watermolen' was breed genoeg om binnenschepen toe te laten die, afhankelijk van het getij, richting stadscentrum of Aarschot-Leuven

mochten varen. Om ongewenste vaartuigen de doorgang te belemmeren, kon er bijkomend vanuit het 'kettingenhuis', dat aansloot op zowel de stadsmuren als de watermolens, een ijzeren ketting over de Dijle gespannen worden. Met het oog op de stadsverdediging was het ook mogelijk om het omliggende gebied twee uur onder water te zetten door de 'grote sluis' te sluiten.

Een geaquarelleerde pentekening uit 1809 toont de verstrengeling van het watermolencomplex met de stadsomwalling. Linksboven de ronde vorm van de Hanswijkpoort (afgebroken in 1828) met de aansluitende brug over de gracht van de stadsomwalling. Via een stadsmuur was deze poort verbonden met het watermolencomplex (zie ook inzet) en het 'kettingenhuis'.

Elk van de zeven spuiqaten in de kaaimuren - momenteel zijn er nog vijf van deze openingen zichtbaar - gaf uit op een afzonderlijk rad dat telkens een eigen mechanisme aandreef. Deze mechanismen kenden een uiteenlopend gebruik. De vier waterraderen aan de vestzijde van het spuihuis hebben eeuwenlang granen vermalen. Aan de stadszijde was er tot in de 19de eeuw een schorsmolen actief die de huidenvetters de vermalen eikenschors verschafte die ze nodig hadden om dierenhuiden tot leer te verwerken. Eeuwenlang werd de opgewekte waterkracht ook gebruikt om circa zestien pompen aan te drijven die het water van de Dijle naar de grachten van de stadsomwalling pompten. Daarnaast werd de opgewekte energie aangewend om hout te zagen, olie te persen en laken te vollen.

Dit prachtige gezicht op het watermolencomplex werd in de 19de eeuw vervaardigd door F. Stroobant. Al de afgebeelde gebouwen links en rechts van het houten spuihuis zijn ondertussen verdwenen. Links op de voorgrond het 'kettingenhuis' met het kenmerkende torentje.

Doorheen de tijd werden deze molenmechanismen voortdurend aangepast of omgebouwd voor een andere functie. Naast economische overwegingen speelden technische ontwikkelingen een rol. Maar ook de veelvuldige molenbranden vormden een aanleiding om de mechanismen aan te passen. Precies door deze voortdurende verbouwingen is het moeilijk te bepalen wanneer de kern van het huidige 'Molenhuis', dat tot in de 19de eeuw nog deels gebruikt werd als volmolen, tot stand kwam.

VOLMOLEN(S)

In 1526 kreeg Jan van Werchtere de toestemming om een nieuw waterrad te plaatsen in de buurt van de korenmolen. Indien hij hierin slaagde mocht hij het spuiyat en het bijbehorende groot waterrad van de schorsmolen gebruiken om een volmolen aan te drijven. Zo een molen was van groot belang voor de lakenindustrie. De opgewekte energie kon immers de houten stampers aandrijven die urenlang op stukken geweven stof sloegen om de weefselstructuur vaster te maken.

Jan van Werchtere mocht deze volmolen oprichten op een 'cleyn plaetse' langs de schorsmolen, grenzend aan het domein van Pitzemburg. Het is dus mogelijk dat de kern van het huidige 'Molenhuis' toen werd opgetrokken. Het is echter evengoed mogelijk dat dit gebouw pas omstreeks 1666 tot stand kwam, toen molenbouwer Gedion Stroobant de toestemming kreeg om op de plek van de oude schorsmolen een tweede volmolen op te trekken. De nog aanwezige historische elementen van 'het Molenhuis', dat talrijke malen werd herbouwd en circa 1915

in 1947 zwaar werd 'gerestaureerd', bieden evenmin uitsluitel. Zowel de geveldelen in traditionele bak- en zandsteenstijl als het robuuste hang- en sluitwerk van de poorten in de noordgevel en de zware opgeklampte deur, kunnen stilistisch in de 16de of de 17de eeuw geplaatst worden. Enkel meer gedetailleerd onderzoek kan klaarheid brengen in deze zaak.

Wat wel vaststaat is dat het watermolencomplex nog lange tijd een belangrijke economische rol vervulde. In de 18de eeuw werd er tegen de graanmolens zelfs een groot bijkomend rad geplaatst om in de naastgelegen 'kanonboorderij' kanonlopen te fabriceren.

In de tweede helft van de 19de eeuw begon het belang van de watermolens te tanen door de geleidelijke overschakeling op mechanische aandrijving. Circa 1869 werden de graanmolens aan de vestzijde van het spuihuis verkocht aan een zekere Ceulemans, een industrieel uit Court-Saint-Etienne. Op de plek van de oude graanmolens en de naastgelegen 'kanonboorderij' groeiden de 'Bloemmolens De Bondtridder' nadien uit tot een indrukwekkend industrieel complex voor de grootschalige productie van witte tarwebloem, dat in 1975 werd afgebroken. Daarenboven werden de molens tijdens de 19de eeuw vaak geteisterd door branden. Na een brand in 1824 moesten de volmolen - het huidige 'Molenhuis' - en de naastgelegen schorsmolen heropgebouwd worden. En na een brand in 1884 moest ook het spuihuis hersteld worden.

De doodsteek voor de watermolens kwam er op de overgang naar de 20ste eeuw. Tot op dat moment wer-

Op deze ongedateerde foto wordt 'het Molenhuis' nog volledig aan het zicht onttrokken door de omliggende bedrijfsgebouwen. De afbraak van deze constructies circa 1915 maakte het noodzakelijk om het 'Molenhuis' twee nieuwe gevels in een historiserende stijl te geven.

den delen van de Mechelse binnenstad regelmatig overspoeld door de Dijle die buiten haar oevers trad. Om daar een eind aan te maken, liet het Mechelse stadsbestuur tussen 1890 en 1907 grootscheepse waterwerken uitvoeren. Door de bouw van twee sluizen en de aanleg van de 'Afleidingsdijle' op een gedeelte van de oude stadsgracht, kon het water van de Dijle met een boog rond de binnenstad lopen. Hierdoor werd de Binnendijle, het binnenstedelijke gedeelte van de rivier, de facto een stilstaand water. Door deze ingreep kwamen de watermolens letterlijk droog te staan en werden de waterraderen weggebroken.

'HET MOLENHUIS'

In 1914 besliste het Mechelse stadsbestuur om op de plek van de voormalige watermolens een tweede ingang aan te leggen voor de Kruidtuin, die vanaf 1915 als openbaar park zou functioneren. Voorts werd bepaald dat de nog aanwezige gebouwen grotendeels afgebroken zouden worden, met uitzondering van de voormalige volmolen. Dit historische gebouw moest geres- taureerd worden tot een woonhuis met

een stapelplaats voor de bewaker van de Kruidtuin. Deze verbouwing van volmolen tot 'Molenhuis' werd voltooid in 1916.

'Het Molenhuis' zou vele jaren als woning in gebruik blijven. Samen met het spuihuis werd het in 1977 beschermd als monument. In 1984 volgde de bescherming van de kaaimuren.

Op 1 september 2004 besliste de gemeenteraad om het verkommerde 'Molenhuis' te restaureren. De plannen van architect Jan Apers behelsden een karkasrestauratie met het oog op een toekomstige horecafunctie. Op 3 mei 2006 werden de restauratiewerken voor 725.000 euro toegewezen aan de firma NV PIT uit Kapellen, die er twee jaar lang aan werkte. Sindsdien wacht 'het Molenhuis' op een gepaste invulling.

De Kruidtuin zal in de komende jaren eveneens onder handen genomen worden. De werken voor de heraanleg van de vroegere kruidentuin rondom het standbeeld van Rembert Dodoens zijn momenteel volop aan de gang. ●

*redactie dienst monumentenzorg
stad Mechelen*

Al eeuwenlang vormt de barokke Hanswijkkerk een aantrekkingspool voor Mariabedevaarders en architectuurliefhebbers. Tussen het kerkkoor en de Dijle bevindt zich het laatste restant van het ooit al even luisterrijke klooster van de dalscholieren, die tussen 1288 en 1784 ten dienste stonden van Onze-Lieve-Vrouw van Hanswijk.

EEN WONDERBAARLIJK BEELD

Een legende verhaalt hoe een schip omstreeks 988 de Dijle afvoer en plots door een onzichtbare kracht werd tegengehouden ter hoogte van de kapel van het Mechelse buitengebied Hanswijk, dat tussen de stad en het dorp van Muizen lag. Verwoede pogingen om het vaartuig opnieuw vlot te krijgen mislukten, tot een Mariabeeld dat zich aan boord bevond werd ontscheept en naar de kapel van Hanswijk overgebracht. Alsof Maria zelf aangaf dat ze hier wou blijven. Al snel ontstond een speciale devotie voor het beeld, en de kapel van Hanswijk groeide uit tot een waar bedevaartsoord.

DE DALSCHOLIËREN

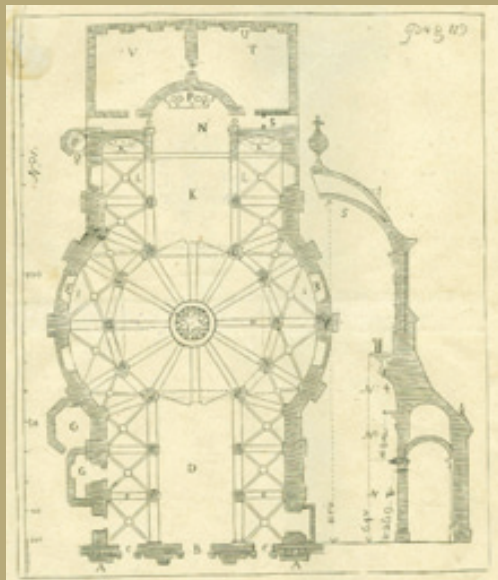
Door de stijgende populariteit van deze Mariaverering verkreeg een afvaardiging van de Mechelse bevolking in 1287 van het Sint-Romboutskapittel

dat Hanswijk werd omgevormd tot een zelfstandige parochie die bediend zou worden door de dalscholieren van Zoutleeuw.

De orde van de dalscholieren werd rond 1200 gesticht in een onherbergzame streek in het Franse Langres (nabij Dijon) door vier universitaire uit Parijs. Op haar hoogtepunt telde de orde 28 priorijen. Hoewel goedgeestigd in het huidige Frankrijk, waren de dalscholieren al in 1231 aanwezig in Luik en in 1236 in Zoutleeuw.

Onder de dalscholieren kende de verering van het miraculeuze Mariabeeld een groeiende interesse. In het begin van de 14de eeuw was de toeloop van pelgrims zo groot geworden dat er naast de kapel van Hanswijk een nieuwe kerk en een nieuw klooster opgetrokken werden.

Een opeenvolging van noodlottigheden maakte in de 16de eeuw een einde aan deze voorspoed. Het klooster, nog maar net hersteld van de schade door de ontploffing van het buskruitmagazijn in de Zandpoort (1546), werd in 1572, tijdens een treffen tussen de troepen van Alva en die van Oranje, volledig in puin geschoten. Nog tijdens deze godsdienstoorlogen werden in 1578 ook de restanten van het klooster, een potentieel bolwerk bij een volgende aanval, platgebrand.

Dit grondplan uit de publicatie van Siré (1738) geeft een goed beeld van de vervlechting van een langskerk met een koepelkerk die Lucas Faydherbe uitdacht voor de Hanswijkkerk. Achter het kerkkoor: de beide vertrekken (V en T) die tot het klooster van de dalscholieren behoorden.

EEN NIEUWE KERK EN EEN NIEUW KLOOSTER BINNEN DE STADSMUREN

De veelgeplaagde dalscholieren zochten daarop hun toevlucht binnen de Mechelse stadsmuren. In 1579 kocht de prior een huis in de Hanswijkstraat vlakbij de Hanswijkpoort. In het voormalige Busgietershuis werd een voorlopige kapel ingericht, zodat de Mariaverering hervat kon worden. De heropbouw van de communautiteit verliep echter vrij moeizaam. In 1599 telde ze nog slechts drie paters.

Dit veranderde in 1638 dankzij de aanstelling van de voormalige prior van de gemeenschap in Zoutleeuw. Hij slaagde erin om in de Hanswijkstraat en de aanpalende straatjes naar de Dijle toe verscheidene panden te verwerven waarop de nieuwe kapel voor het miraculeuze beeld van Onze-Lieve-

Vrouw verrees. Het aantal kloosterlingen steeg opnieuw en in 1663 kon zijn opvolger het nodige kapitaal verzamelen voor de bouw van een nieuwe kerk en een nieuw klooster. Hiervoor deed hij een beroep op de bekende Mechelse beeldhouwer en architect Lucas Faydherbe (1617-1697), een oudleerling van Rubens. De bouw van de kerk werd echter een ware beproeving voor de geestelijken.

ARCHITECT EN BEELDHOUWER LUCAS FAYDHERBE

Het bouwterrein, een drassige en sterk aflopende oever van de Dijle, vormde een eerste probleem. Om deze site bouwrijp te maken, moest een keermuur langs de Dijle aangelegd worden en een keldercomplex opgetrokken worden om het hoogteverschil met de Hanswijkstraat te overbruggen.

Een tweede probleem vormde het uitzonderlijke grondplan van de kerk. Dit bestond uit een ongewone combinatie van een traditionele 'basilica' met drie beuken enerzijds en een koepelkerk anderzijds. Sinds de bouw van de kerk van Scherpenheuvel (1607-1627) waren ronde koepelkerken alsmear meer ingeburgerd geraakt voor pelgrimskerken met een Mariadevotie. Tijdens de bouwwerken zouden echter snel de consequenties van deze gedurfde aanpak blijken.

Om in de middenbeuk een ononderbroken zicht te krijgen op het hoofdaltaar was Faydherbe verplicht om op de kruising met de centraalbouw de steunpilaren van de koepel weg te laten. Nog voor de constructie van de koepel voltooid was, kreeg het gebouw al stabiliteitsproblemen: de tien koepelzuilen dreigden in te zakken. Om dit te verhelpen, werden de vier zuilen op de hoogte van de middenbeuk aan één van hun aanpalende koepelzuilen verbonden. Blokportieken met epitafen en bustes van de vier kerkvaders ontrokken deze ingreep aan het zicht. Om de druk van de koepel op te vangen, werden ook de vensteropeningen in de voorbouw opgevuld met metselwerk en werd de geplande tweede koepeltrommel niet gebouwd.

LUCAS FAYDHERBE EN JAN FRANS BOECKSTUYN

Deze ingrepen vertraagden uiteraard de bouw en deden de bouwkosten enorm toenemen, naar verluidt tot een vijfvoud van de oorspronkelijke schatting. Het spreekt voor zich dat de relaties tussen de dalscholieren en de

architect sterk verzuurd raakten. Het zou één van de redenen kunnen zijn waarom Lucas Faydherbe maar een gedeelte van het beeldhouwwerk realiseerde dat aanvankelijk aan hem was toegewezen. Heel wat beeldhouwwerk lijkt immers uitgevoerd te zijn door Jan Frans Boeckstuyns (1650-1734), wellicht zijn bekendste leerling.

De toekenning van de bustes van de kerkvaders Sint-Ambrosius en Sint-Augustinus aan Faydherbe - de beide andere beelden worden toegeschreven aan Boeckstuyns - lijkt op basis van gelaatstypering althans voor Sint-Ambrosius correct te zijn. Het staat ook vast dat het door de architect aangevatte hoofdaltaar door zijn leerling voltooid werd. Het verschil in opbouw en materiaal van de unieke bas-reliëfs in de koepel - die 'De Aanbidding der Herders' en 'De Kruisdraging' verbeelden - wijst in de richting van twee uitvoerders, van wie één Faydherbe zelf kan zijn geweest. Terwijl het meer monolithische oostelijke reliëf ('De Aanbidding', de vierde van Maria's zeven blijde geheimen) uit onder andere baksteen, Avesnesteen en stuc werd opgebouwd, is het meer perspectivistische westelijke reliëf ('De Kruisdraging', de vierde van de zeven smarten van Maria) uit nog meer materialen opgebouwd.

HET NIEUWE KLOOSTER

Door de vele beslommingen werd de kerk pas omstreeks 1681 voltooid. Tijdens de afwerkingsfase ervan werd eindelijk ook de bouw van het nieuwe klooster aangevat, die volgens een verdwenen chronogram in de voorgevel in 1689 werd afgerond.

Het U-vormige complex werd opgetrokken tegen de linkerzijgevel van de kerk. Binnen het vierkant geheel, tussen kerkgevel en klooster, bevond zich de centrale pandhof. Afbeeldingen van de voorzijde van het klooster aan de Hanswijkstraat tonen een sobere, bakstenen façade van zeven traveeën, geritmeerd door kolossale pilasters van natuursteen. Op basis van deze afbeeldingen en de mogelijk nog originele travee die aansluit op de kerk was er aanvankelijk enkel sprake van een gelijkvloerse en een eerste verdieping. Beide bouwlagen hadden een zeer grote plafonddoogte en werden respectievelijk via vensteropeningen met gekoppelde rondbogen en deelzuiltje en via zeer hoge kruisramen verlicht. De centrale poorttravee kreeg extra nadruk door een dakvenster. Deze vrij sobere, symmetrische ge-

Deze 19de-eeuwse prent van Jan-Baptist De Noter geeft een impressie van de Hanswijkkerk en het klooster van de dalscholieren omstreeks 1780. Het bovendeel van de kerkfaçade werd pas omstreeks 1854 toegevoegd.

velopbouw past bij de classicerende barok die toen in zwang was. Het gevelconcept vertoont overigens sterke gelijkenissen met de proostwoning van het klooster van Leliëndaal aan de Bruul, waarvan het ontwerp eveneens aan Lucas Faydherbe wordt toegeschreven.

Het klooster kende ook een uitloper achter het kerkkoor, waar een vleugel van zes traveeën aansloot op het koor. Precies dit gedeelte is vandaag nog het enige authentieke restant van het klooster van de dalscholieren.

EEN MOEILIJKE PERIODE

Na deze bouwperikelen kenden de dalscholieren, op aanslepende financiële zorgen na, een relatief rustige periode van bijna 100 jaar. Hieraan kwam abrupt een einde door de bepaling van de Oostenrijkse keizer Jozef II dat alle 'onnuttige' kloosters afgeschaft moesten worden. Op 10 april 1784 ontvingen de 13 Mechelse dalscholieren het bericht dat hun communauteit werd ontbonden en dat zij het klooster moesten verlaten. In de daaropvolgende jaren werden nagenoeg alle kloosterbezittingen binnen en buiten de stad verkocht. Enkel de Hanswijkkerk bleef als parochiekerk gespaard. Vanaf 8 juli 1784 werden er in het kloostergedeelte aan de Dijle seminaristen ondergebracht en deed de straatvleugel dienst als militaire academie. Na het vertrek van seminaristen en militairen bleef het klooster tot december 1789 in gebruik als kazerne. Vervolgens richtte het Frans bewind het in als militair hospitaal (juni 1794-maart 1798), waarna het openbaar verkocht werd.

De Hanswijkkerk kende een voor spoediger lot. Toen kerk en meubilair in 1799 openbaar verkocht werden, slaagden de parochianen erin ze op te kopen. Nadat Napoleon in 1801 met de katholieke kerk het Concordaat sloot, keerde de rust eindelijk weer en kon het kostbare beeldje van Onze-Lieve-Vrouw van Hanswijk, dat al sinds 1797 angstvallig verborgen werd, opnieuw in de kerk geplaatst worden.

DE TRANSFORMATIE VAN HET KLOOSTER

Nadat het klooster in 1798 openbaar verkocht was, kwam het in een neer-

waartse spiraal terecht. Al in 1803 was het zo ruïneus dat het stadsbestuur weigerde om er een pastorie voor de Hanswijkkerk in onder te brengen. Nog voor het opstellen van het primitief kadastraal plan in 1824 werd de priorij grotendeels afgebroken. Enkel het gedeelte achter het kerkkoor en de vleugel aan de Hanswijkstraat bleven behouden. Het lijkt er sterk op dat de meest rechtse travee van de straatvleugel, die momenteel de kerkwinkel bevat, al in deze periode bij de kerk aangehecht werd.

In een kleine uitbouw, links achter de straatvleugel, bezat een zekere J.F. Vanden Boeynas in 1835 een kleine brouwerij waar zijn opvolgers, E. en F. De Cocq, later een bloeiend bedrijf van maakten. Rond 1866 kochten de broers de twee linkse traveeën van de straatvleugel. Omstreeks 1871 werd de brouwerij sterk uitgebreid met een vleugel die bijna tot aan de Dijle reikte. Toen de brouwerij rond 1877 een nieuwbouw langs de Dijle optrok, herstelden de brouwers de facto het U-vormige grondplan van het voormalige klooster. Een bouwdoossier uit 1883 geeft aan dat de straatvleugel op een bepaald ogenblik een extra vloerniveau kreeg onder de dakrand, wat grondige wijzigingen van de vensteropeningen tot gevolg had. Deze ingreep werd later om nog onduidelijke redenen weer ongedaan gemaakt. Met de bouw van een nieuwe mouterijtoren met een indrukwekkende schoorsteen, een ontwerp van architect Hendrik Meyns, bereikte de brouwerij rond 1906 haar grootste omvang.

Omstreeks 1926 zette de brouwerij haar activiteiten stop. De brouwerijgebouwen bleven echter bestaan en deden een tijdlang dienst als autogarage.

Om de werkplaatsen op de verscheidene niveaus te bereiken, werd speciaal een autolift in de oude mouterijtoren geïnstalleerd.

Een volgende fase brak aan in 1958, toen de kerkfabriek van Hanswijk de Mechelse architect Egide De Wachter aanstelde om de autogarage om te vormen tot een parochiaal centrum met onder andere een grote podiumzaal, een woongelegenheid en vergaderruimten. Om meer ruimte te hebben, werd in de vleugel aan de straatzijde opnieuw een tweede verdieping aangebracht, waardoor de vensteropeningen nog maar eens gewijzigd moesten worden. Ook de inrichting van de andere ruimten vergde heel wat aanpassingen, zodat er tijdens deze bouwfase weer meer fragmenten van de voormalige priorij verdwenen.

In 1981 verhuurde de kerkfabriek het parochiaal centrum aan het Mechels Miniatuur Theater, dat in 2000 opging

in 't Arsenaal. Om tegemoet te komen aan de noden van dit theatergezelschap vond in 2004 andermaal een verbouwing plaats waarbij alle functies intern werden verschoven. De voorname ingreep betrof het verleggen van de toegang naar de waterzijde, wat de bouw van een brug over de Dijle meebracht. Gelukkig had de kerkfabriek oog voor het resterende kloostergedeelte achter het kerkkoor en liet ze het parochielokaal aan de Dijle in 2007 zeer mooi renoveren.

De publicatie van Siré (1738) bevat een interessant perspectief op het toenmalige klooster van de dalscholieren aan de kant van de Dijle. Het nog bestaande kloostergedeelte achter het kerkkoor herbergde op het Dijeniveau de ziekenkamers en de nog bestaande kapel van de dalscholieren, die aansloot op de crypte. Op de verdieping lagen respectievelijk de sacristie en het 'choorst'.

DE RESTAURATIE VAN HET KERKINTERIEUR

In vergelijking met het klooster ging het de Hanswijkkerk meer voor de wind. In de loop van de 19de en de 20ste eeuw waren er zelfs voldoende middelen om allerlei interieurverfraaiingen door te voeren. Hoewel de kerk beschadigd was door de inslag van een geallieerde bom op 1 mei 1944, bleef ze als bij wonder van totale vernietiging gespaard en kwam ook het wonderbaarlijke Maria-beeldje er ongeschonden uit. In de periode 1949-1964 werden de gevolgen van deze inslag weggerestaureerd. Met het herstel van de bedaking en de technische installatie in 2001 werden enkele hoogst noodzakelijke onderhoudswerken uitgevoerd. In 2007 stelden architect Karel Beeck en ingenieur-architect Elfi Hermans een masterplan op voor de interieurrestauratie van de Onze-Lieve-Vrouw van Hanswijkkerk. De eerste fase omvatte een evaluatie en aanvulling van het interieuronderzoek dat in de jaren 1990 was uitgevoerd door Johan Grootaers (A.M. Consult). Dit bijkomend onderzoek, uitgevoerd door Examino bvba, had onder andere betrekking op de wanden en plafondafwerkingen, de reliëfs en borstbeelden van de kerkvaders in de centraalbouw, de altaren, het meubilair en het glaswerk. In het voorjaar van 2010 werd dit onderzoek afgerond en werden de restauratieopties voor het kerkinterieur vastgelegd.

WAND- EN PLAFONDAFWERKING

Het muurwerk van de Hanswijkkerk is opgebouwd uit een combinatie van baksteenmetselwerk, witsteen en Diestiaanse ijzerzandsteen, en werd eenvormig gemaakt door een zeer

dunne kalkbepleistering en een witte kalkverflaag. Later werd het interieur afgewerkt in kleurvariaties als blauwgrijs (door toevoeging van lakmoes) of wittinten, zoals grijs en beige.

Deze kalkverflagen werden bij het onderzoek slechts sporadisch aangetroffen. Dit wijst erop dat ze in het hele kerkinterieur goeddeels werden weggekapt, met uitzondering van delen van de koepel waar meer en dikkere pakketten kalkverflagen werden teruggevonden. Vermoedelijk gebeurde dit in de periode 1850-1900.

Tijdens het vooronderzoek kwamen dan ook met name de olieverflagen uit de 19de en 20ste eeuw aan de oppervlakte. Deze vertonen voornamelijk donkere tinten, marmerimitaties en accenten in bladkoper en bladgoud, die tot op zekere hoogte gelinkt kunnen worden aan de bevindingen in het hoogkoor.

Er werd besloten om bij de restauratie van de wanden en de plafonds opnieuw aan te sluiten bij het 17de-eeuwse uitzicht, temeer omdat de Hanswijkkerk sindsdien geen belangrijke verbouwingen heeft ondergaan. De bestaande achtergronden zullen behouden en hersteld worden, maar afgewerkt met een witte kalkverf. Het pakket olieverf in het hoogkoor en de fries zal eerst gefixeerd worden en nadien overschilderd met kalkverf, uit respect voor de hele (kunst)geschiedenis van de kerk.

DE RELIËFS EN DE KERKVADERS

Examino bvba ontdekte voorts dat ook de grote bas-reliëfs en de beeltenissen van de vier kerkvaders in de centraalbouw sterk werden gedecapeerd. Opmerkelijk is wel de aanwezigheid van

Op deze prentkaart uit 1912-1913 van Alfred Ost zien we rechts van de Hanswijkkerk de gebouwen van 'brasserie E-F De Cocq' met de hoog oprijzende schoorsteen van de mouterij.

een rozekleurig - terracottakleurig? - pleisterlaagje op de reliëfs en het borstbeeld van Sint-Ambrosius, overigens de enige kerkvader van wie de buste niet uit terracotta maar uit Avesnesteen vervaardigd werd. Microscopisch onderzoek lijkt erop te wijzen dat deze bepleistering een tijdlang zichtbaar was. Omdat de originele afwerking echter niet met zekerheid vast te stellen is, werd beslist om de reliëfs en de borstbeelden van de kerkvaders enkel te reinigen en niet te herschilderen.

Aan de hand van steekproeven en fotografisch archiefmateriaal konden de onderzoekers van Examino bvba in het hoogkoor diverse 20ste-eeuwse afwerkingsfasen onderscheiden, waarvan de 'grote marmrefase' (circa 1904-1905) en de groene sjabloonfase (1936) tot de voornaamste behoren. Deze foto uit 1944 van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium toont een detail van het hoogkoor.

DE ALTAREN EN HET MEUBILAIR

Het onderzoek van het hoofdaltaar, een altaar aangevat door Faydherbe en afgewerkt door Boeckstuyns, bracht niet alleen schaduw schilderijen aan het licht maar wees eveneens uit dat de huidige kleurstelling bijzonder goed

aansluit bij de oorspronkelijke 17de-eeuwse. De keuze om de 17de-eeuwse kleuren te herstellen ligt voor de hand, zeker met het oog op het herstel van de toenmalige witte wand- en plafondafwerking. De voornamelijk uit hout opgetrokken zijaltaren uit 1908 zullen een beperkte conservatiebehandeling krijgen.

Onderzoek van de prachtige eikenhouten preekstoel (Theodoor Verhaeghen, eerste helft 18de eeuw), de biechtstoelen (twee van de hand van Jan Frans Boeckstuyns, tweede helft 17de eeuw) en de communiebank, bracht verschillende was- en vernislagen aan het licht, zonder de originele afwerking te kunnen achterhalen. Proefrestauraties werden uitgevoerd om dit houtwerk weer lichter te maken, wat zal gebeuren door een combinatie van afstomen en chemisch reinigen.

HET GLASWERK

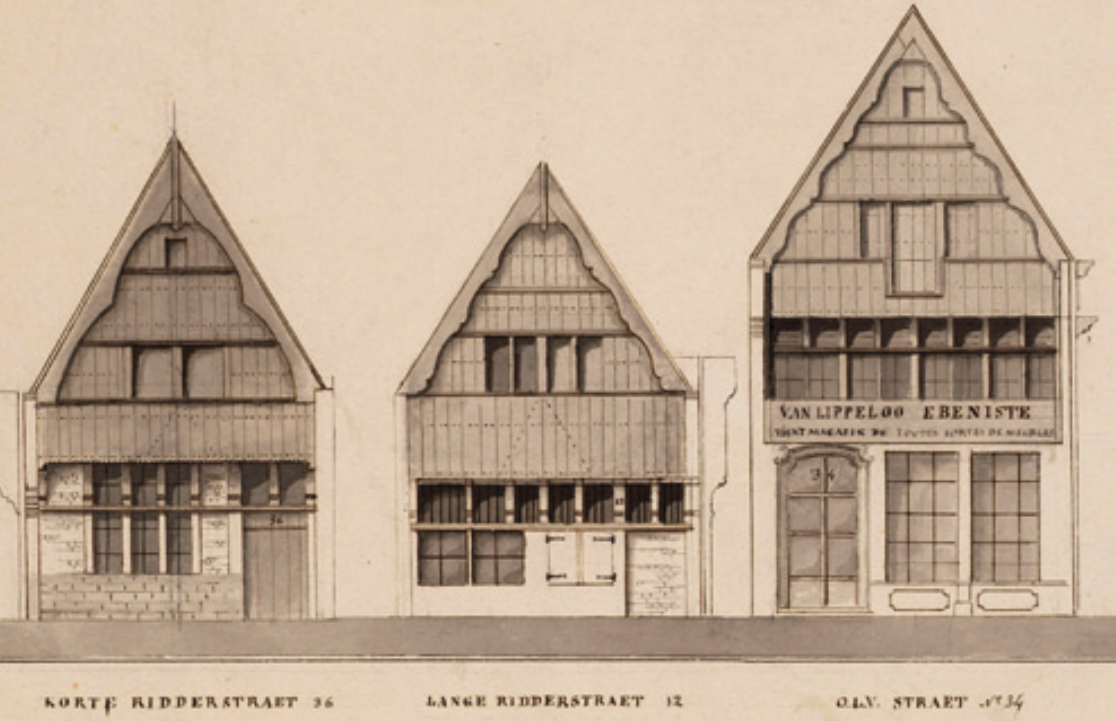
Kunsthistorica Aletta Rambaut voerde in 2009 - zowel in archieven als ter plaatse - een zeer grondig onderzoek naar de beglazing van de Hanswijkkerk. Dit leverde indicaties op dat de koepel van de kerk aanvankelijk geen gebrandschilderd glas bevatte, wat in lijn is met de geschiedenis van het glasraam in onze contreien. Vanaf 1650 verminderde immers de productie van

gebrandschilderde glasramen aanzienlijk, omdat ernaar gestreefd werd zo veel mogelijk en zo kleurloos mogelijk licht binnen te laten in de barokinterieurs.

Onder aan de rondgang van de koepel werden verscheidene stukjes blank en zeer licht groen glas teruggevonden die vermoedelijk deel uitmaakten van een beglazing voorafgaand aan de 19de-eeuwse. Enig puzzelwerk bracht aan het licht dat deze stukken deel uitmaakten van een geometrisch vlechtwerkpatroon dat waarschijnlijk sterke gelijkenissen vertoont met een patroon uit het modelboek uit 1774 van Pierre Le Vieil. Dit patroon vertoont op zijn beurt sterke overeenkomsten met de huidige beglazing in de koepelramen en in enkele glaspanelen van de benedenkerk.

Op basis van deze bevindingen werd besloten om bij de restauratie te opteren voor glas-in-loodpanelen met vlechtwerkpatroon in kleurloos glas, transparant voor de koepel maar niet-transparant voor de benedenkerk, om te vermijden dat de achtergevels uit de omgeving de belevingswaarde in de kerk negatief zouden beïnvloeden. ●

*redactie dienst monumentenzorg
stad Mechelen*

HOUTBOUW IN DE MIDDELEEUESE BINNENSTAD

Wie door de Mechelse binnenstad wandelt, kan niet naast de talrijke historische gebouwen kijken die de lange en boeiende geschiedenis van de Dijlestad illustreren. De doorgaans stenen façades mogen ons echter niet doen vergeten dat tot in de 16de-17de eeuw het modale woonhuis gewoonlijk opgetrokken was in hout- en vakwerk.

De prijsstijging van de bouwgrond in Mechelen vanaf de 13de eeuw, een

Ondanks talrijke verbodsbepalingen bleven in Mechelen de driekwarthuizen met houten voorgevels erg lang populair, zoals deze mooie 19de-eeuwse prent van G.L. Bernaerts aantoon. Momenteel resten er nog maar enkele exemplaren; ook deze panden in de Korte en Lange Ridderstraat en in de Onze-Lieve-Vrouwestraat zijn intussen verdwenen.

gevolg van de bevolkingstoename en de intense huizenbouw, werkte smalle, diepe percelen in de hand. 'Diephuisen' met een smalle voorgevel en een dakrichting haaks op de straat werden

daardoor de overheersende bouwvorm. Zij bestonden meestal uit hout. Woningen met een houten skelet boden het voordeel dat de voorgevel bij elke verdieping een beetje over de straat kon uitspringen. Deze 'overkraging' resulteerde in aanzienlijk meer woningruimte. In houten voorgevels konden ook een groot aantal aaneengesloten vensteropeningen voorzien worden, die maximaal zonlicht binnenlieten in de smalle diephuizen.

Houten constructies waren bovendien gemakkelijk te verbouwen en bovenal goedkoper dan hun tegenhangers van natuursteen of baksteen.

BRAND!

Jammer genoeg bleken houten woonhuizen wel eens de speelbal van 'de elementen'. Hoewel de invloed van water en wind in onze streken niet onderschat mag worden, kwam het grootste gevaar toch van vuur. Het bewijs: in de nacht van 29 op 30 mei 1342 ontstond in Mechelen een brand die meerdere dagen duurde en meer dan de helft van de stad in de as legde.

In 1265-1275 en 1344-1348 vaardigde de stad verschillende maatregelen uit om het brandgevaar te beperken. Zo was er het verbod om nog huizen te bouwen met strodaken en moesten de muren van de bestaande woningen met een strobedekking tot op een bepaalde hoogte bepleisterd worden. Geleidelijk werden er steeds meer huizen opgetrokken met bakstenen zijgevels die een al te gemakkelijke brandoverslag naar de buurhuizen moesten verhinderen. In een volgende stap van de bouwevolutie werd ook

de achtergevel uit steen opgetrokken, waardoor 'driekwarthuizen' ontstonden, met enkel nog de voorgevel in hout. Een mooi voorbeeld hiervan is het huis 'de Vijgenboom' in Mechelen (Sint-Katelijnestraat 21).

LANG LEVE DE HOUTBOUW

De driekwarthuizen met een houten voorgevel waren erg in trek en droegen ertoe bij dat de houtbouw nog geruime tijd bleef doorleven. Een ordonnantie uit 1627 met het verbod voortaan nog houten gevels op te trekken, veranderde hier weinig aan. Een onderzoek in 1772 naar de stabiliteit van 468 houten gevels toont aan dat op dat ogenblik één woonhuis op zes nog steeds een houten voorgevel had. Pas in de 19de eeuw kwam er een kentering. De aanhoudende angst voor brand, de toenemende associatie van houten huizen met armoede en ouderwetsheid en het verlenen van stadspremies voor de sloop van houten huizen, brachten de houtbouw de doodsteek toe. Het Mechelse Stadsarchief bewaart tal van 19de-eeuwse bouwdoSSIERS over de afbraak van houten gevels. In het begin van de 20ste eeuw waren houten huizen dan ook uitzonderingen geworden.

HANSWIJKSTRAAT 52

Ondanks deze afbraakwoede bleven er in de Mechelse binnenstad nog enkele unieke houtbouwen bewaard. Hiertoe behoort Hanswijkstraat 52, 'het houten geveltje' genoemd.

In september 2004 werd dit pandje aangekocht door mevrouw Mic Van

Hanswijkstraat 52 in de eerste helft van de 20ste eeuw. De vergelijkbare houtbouw aan de rechterzijde werd in de jaren 1950 vervangen door een nieuwbouwwoning. Door de bouw van de lijstgevel aan de linkerzijde omstreeks 1850-1875 verdween de linkse scheidingsmuur van Hanswijkstraat 52, net als het linkse zolderjuk.

Sebroeck, die in het tegenovergelegen huis was opgegroeid. Het stond toen al bijna vijftig jaar leeg en bevond zich in een weinig benijdenswaardige toestand. Mevrouw Van Sebroeck nam de Mechelse architecten Luc Doms en Karel Beeck in de arm om een restauratiedossier voor te bereiden. Vóór en tijdens de werken voerde AM Consult (Johan Grootaers) een doorgedreven bouwhistorisch en materiaaltechnisch onderzoek uit, wat een goed beeld opleverde van het oorspronkelijke uitzicht van het pandje.

Hanswijkstraat 52 werd in de periode 1480-1550 opgetrokken als vakwerkbouw met houten stijl- en regelwerk en omvatte slechts één kamer met een verdieping. Deze bescheiden werkmanswoning was opgevat als een 'breedhuisje', met een daklijn die evenwijdig liep met de straatrichting. Aanvankelijk had het een nagenoeg identieke tegenhanger aan de rechterzijde, waarvan het gescheiden was door de nog aanwezige bakstenen zijgevel.

De gelijkvloerse borstwering van Hanswijkstraat 52 was, net als de beide zijgevels, vermoedelijk van bij de aanvang voorzien in baksteen. De uitkragende voorgevel op de verdieping was echter oorspronkelijk bekleed met een houten beplanking, enkel onderbroken door een kleine vensteropening. Het is onzeker of de achtergevel, met vergelijkbaar houten stijl- en regelwerk als de voorgevel, een baksteeninvulling had. Ook een leeminvulling behoort immers tot de mogelijkheden.

EEN BEWOGEN GESCHIEDENIS

Waarschijnlijk in de loop van de 17de eeuw werd tegen deze eenkamerwo-

ning een achterbouw opgetrokken. De nog aanwezige kelder met tongewelf dateert vermoedelijk uit deze periode. Onderzoek tijdens de restauratie wees uit dat bij een verbouwing in de loop van de 18de eeuw het houten vakwerk van de voor- en achtergevel ingevuld werd met baksteen. Aan de straatzijde onttrok een bepleistering deze ingreep aan het oog.

In de 19de eeuw onderging het pand nog meer wijzigingen. In de periode 1860-1880 werd de bestaande achterbouw vervangen door een nieuwe constructie met een verdieping. Daartoe moest de oorspronkelijke dakhelling van de 16de-eeuwse voorbouw gewijzigd worden, zodat een vlotte doorgang tussen beide constructies ontstond. Waarschijnlijk werd tijdens deze bouwphase ook de oorspronkelijke dakstructuur vervangen door rondhouten dakkepers bedekt met Vlaamse golfpannen.

In de 20ste eeuw kwam Hanswijkstraat 52 in rustiger vaarwater. Rond de Eerste Wereldoorlog was het pand bewoond door stoelmaker Frans Wernaerts en zijn vrouw Marie 'Mit' Hanoff. Tot na de Tweede Wereldoorlog baatte 'Mit van het houten geveltje' er een stoffenwinkeltje uit. Toen dit unieke pandje op 13 december 1977 als monument beschermd werd, stond het al enkele jaren leeg. Dat bleef zo tot mevrouw Van Sebroeck het in 2004 aankocht.

DE RESTAURATIE

De restauratie van het gebouw werd uiteindelijk aangevat op 1 maart 2006. De benedenverdieping werd ingericht als galerij, met een kleine studio achteraan. Erboven werd een appartement ondergebracht met woonruimten op

Een langsdoorsnede van het gerestaureerde Hanswijkstraat 52 met de 16de-eeuwse houtbouw (links) en de dwars daarop aansluitende 19de-eeuwse achterbouw (rechts). Deze tekening illustreert goed hoe de verdieping van de houtbouw lichtjes 'uitkraagt' over de straat. Architecten K. Beeck en L. Doms[©]

de eerste verdieping en slaapplekken onder het dak. Bij de restauratie werd vanzelfsprekend uitgegaan van een maximaal behoud van het oorspronkelijke materiaal. Verdwenen of al te sterk aangetaste delen van het stijl- en regelwerk werden aangevuld met nieuwe delen van oud Europees eikenhout. Omwille van het unieke karakter van de woning en de gedetailleerde bevindingen van het onderzoek werd besloten de voorgevel op de verdieping te voorzien van een nieuwe eikenhouten beplanking met visbekgroef, bevestigd

met smeedijzeren nagels. Ook het houten buitenschrijnwerk werd gereconstrueerd naar 16de-eeuws model. Aansluitend werd het dak hersteld en - in overeenstemming met de opnieuw beplankte voorgevel - voorzien van vlakke tegelpannen. Rekening houdend met de inrichting werd besloten de verdwenen vakwerkindeling van de achtergevel op de benedenverdieping niet te reconstrueren. Op de verdieping werd de restauratiefilosofie van de voorgevel wel doorgetrokken. De volledige vakwerkconstructie werd er gerestaureerd. Omdat er geen zekerheid was over de invulling van het vakwerk, werd het 18de-eeuwse baksteenmetselwerk verwijderd. Op 30 maart 2007 werden de restauratiewerken uiteindelijk afgerond. Sindsdien prijkt 'het houten geveltje' weer in al zijn glorie in het Mechelse straatbeeld. ●

*redactie dienst monumentenzorg
stad Mechelen*

Het visverkopershuis 'In den Grooten Zalm' ligt langs de Zoutwerf, aan de linkeroever van de Dijle. In de 13de eeuw heette de plaats kortweg 'de Werf'. Pas nadat Mechelen in 1301 de zoutstapel had verkregen, kreeg de Werf zijn huidige naam.

De talrijke gotische, renaissance en barokke (ambachts)huizen bewijzen dat deze kaai tot één van de drukste en meest prestigieuze handelsplaatsen van de stad behoorde. Hier bevonden zich bijvoorbeeld de ambachtshuizen van de kordewagenaars, de zoutdraggers en de visverkopers.

HET PRESTIGIEUZE VISVERKOPERSAMBACHT IN DE 16DE EEUW EN ZIJN BOUWWOEDE

In 1519 kocht het ambacht van de visverkopers het huis van het klooster der melaatsen. Het gebouw heette toen nog 'het Sandvliet', naar de kleine beek die net onder het huis stroomde en in de Dijle uitmondde.

Zelfs al bevond de gevel zich nog in een goede toestand, toch werd hij volledig vernieuwd tussen 1530 en 1536. De rijkelijke ornamentiek, het dure materiaal en de vooruitstrevende stijlopbouw van de nieuwe gevel, tonen aan dat het visverkopersambacht zijn rijkdom en invloed wou etaleren. Het begin van de 16de eeuw was dan

ook de gouden eeuw voor het visverkopersambacht van Mechelen, zonder twijfel één van de grootste en meest gereputeerde ambachten van de stad. De rijkdom van de leden wordt geïllustreerd door hun talrijke eigendommen en de aanzienlijke bedragen die ze uitgaven. In 1617 stelden ze één van de grootste schilders uit die periode, P.P. Rubens, aan om een schilderij te maken voor hun altaar in de Onze-Lieve-Vrouw-over-de-Dijlekerk te Mechelen. Bovendien bezaten verschillende leden van het ambacht privéwoningen langs de Zoutwerf, zoals 'de Zeeridder', 'de Pelicaen', 'de Zeehondt' en 'de Lepelaer'.

DE OPRICHTING VAN HET AMBACHTSHUIS 'IN DEN GROOTEN ZALM'

Dankzij archivalische bronnen kunnen we een vrij precies beeld geven van de oorspronkelijke bouwfasen van het visverkopershuis.

De eerste vermelding van een vernieuwde voorgevel vinden we terug in 1530: de Mechelse meester-metselaar Willem van Werchtere maakte een 'patroon' van de voorgevel. Maar pas in 1532-1533 gingen de echte bouwwerken van start. De rekeningen uit deze periode vermelden verschillende am-

De voorgevelornamenten van 'In den Grooten Zalm' zijn uitgewerkt in een zuivere vroegrenaissancestijl. Op deze foto van J. Maes (1888-1889) onderscheiden we een fries tussen kroonlijsten, waarop een door zeedieren getrokken schip wordt afgebeeld, omringd door allerhande zeewezens.

bachtslieden nodig voor de stellingen en de opbouw van een huis: steenhouwers, timmermannen, schrijnwerkers, loodgieters ...

In 1534 was de gevel hoogstwaarschijnlijk bijna volledig afgewerkt, want het huis droeg toen al de naam 'Gulden Zalm'. Die verwijst ofwel naar de koperen windhaan boven de geveltop, ofwel naar de vis op het laagrelief boven de hoofdingang. In hetzelfde jaar kreeg ook de voorgevel zijn afwerkingslagen. De geveltop werd pas in 1535-1536 geschilderd. Vanaf 1535 worden enkel

nog secundaire werken vermeld.

De voorgevel kreeg vanaf 1536 een polychrome beschildering: de laagreliefs werden voorzien van loodwit en frisse, felle kleuren, en de details van de architecturale opbouw - zoals de basementen en de kapitelen van de driekwartzuilen - werden in goud of zilver afgewerkt. Wellicht werden de overige gedeeltes van het muurparement bedekt met een beschildering van natuursteenimitatie.

EEN VOORGEVEL VAN UITZONDERLIJKE ERFGOEDWAARDE

De voorgevel van 'In den Grooten Zalm' heeft een uitzonderlijke erfgoedwaarde, omdat hier voor het eerst in onze streken een traditionele gotische en opengewerkte skeletgevel met klassieke, vroegrenaissanceornamenten gecombineerd werd. In tegenstelling

tot de overige architectuur uit die tijd kreeg hier een zuivere vroegrenaissancedecoratie de bovenhand, en niet een vrije, fantasierijke interpretatie ervan. De verticaal opengewerkte huisgevel met hoge kruisvensters die haast de hele travee innemen, de naar boven toe overkragende bouwlagen en de bogen boven de vensters zijn typische stijlkenmerken van de laatgotische houtbouw.

De decoratieve elementen sluiten

In de loop van de geschiedenis zouden de decoratieve sculpturen van de geveltop weer in verval raken en verwijderd worden. Op deze aquarelschildering van J.B. De Noter uit 1849 zijn de sculpturen van de geveltop al weggenomen.

echter volop aan bij de vormentaal van de vroege renaissance. Ze nemen de antieke modellen over, met zuilen, architraven, friezen en kroonlijsten. De gecanneleerde driekwartzuilen met de ietwat uitgelengde superpositie van de klassieke orden (Dorisch, Ionisch en Corinthisch) zijn hier duidelijke illustraties van.

Ook bestaan de laagreliefbeelden niet meer uit laatgotische thema's met grillig maaswerk, bladmotieven en fantasierijke monsters, maar uit verfijnde, figuratieve, vroegrenaissanceafbeeldingen: arabesken op de basementen van de zuilen, boogvelden met siervazen en wapenschilden en friezen met reliëfs van mythologische zeegoden, vissen en putti.

GRONDIGE WIJZIGING VAN DE GEVELTOP IN 1715-1717

De geveltop van het visverkopershuis onderging grondige renovatiewerken die zijn typologie volledig wijzigden. Wellicht bestond de geveltop in de 16de eeuw uit een trapgevel met een balustrade boven de kroonlijst. Vanaf 1610 werd hij verfraaid met sculpturen in een centrale nis en boven op de zijdelingse pinakels, en met twee merkwaardige centrale renaissancevensters met een portiekomlijsting. Door zijn slechte staat en door stabiliteitsproblemen werd de geveltop in 1715 ontmanteld en omgevormd tot een puntgevel met behoud van de balustrade, de beelden en de twee vensters. Vandaag kan duidelijk opgemerkt worden dat het bovenste gedeelte van de gevel tot een latere, strengere stijlorde behoort. De geveltop is immers soberder dan de drie onderliggende verdiepingen.

NEOGOTISCHE RESTAURATIE-CAMPAGNE IN 1850

Tot aan de Franse Revolutie bleef het huis in het bezit van het visverkopersambacht en werd het regelmatig onderhouden en hersteld. Deze werken omvatten herhaaldelijk herstellingen van de stenen en laagreliefs, renovaties van het schaliëndak en vervangingen van de glasramen. Ook vonden grootschalige schilderwerken plaats die nauw aansloten bij de eerste schildercampagne uit de 16de eeuw. Na 1789 kwam 'In den Grooten Zalm' in het bezit van privé-eigenaars en werd het gebouw minder goed onderhouden, totdat het in 1850 eigendom werd van de Mechelse 'heer Stobbeleer', die grondige restauratiewerken liet

uitvoeren. Een vergelijking tussen de aquarelschildering van J.B. De Noter (1849), net vóór de restauratiecampagne, en de foto's van J. Maes (1888-1889), na de werken, illustreert enkele van de wijzigingen die toen uitgevoerd werden.

De stenen en laagreliefs van de voor-gevel werden hersteld en aangevuld met nieuwe steensoorten of gips, de gevel werd verstevigd met ijzers en de stenen kruisramen van de gelijkvloerse en de eerste verdieping werden vervangen door grotere vensteropeningen met kleine, vierkante ruiten.

Ook kreeg de gevel een nieuwe verflaag die contrasteerde met de 16de-eeuwse felle kleuren en vergulde afwerkingen. De laagreliefs werden beschilderd in bichrome lichte tinten van wit en oker. Andere gedeeltes van de voorgevel werden in monochrome tinten overschilderd. Enkel de reliëfvoorstelling van de zalm boven de hoofdingang werd voorzien van een polychrome schildering zoals in haar oorspronkelijke toestand.

De drie reliëfbeelden van blauwe hardsteen aan de borstweringen van de gelijkvloerse vensters werden vervangen door nieuwe gietijzeren exemplaren. Deze werden beschilderd in een grijze natuursteinimitatie die een lichtere kleurtint had dan het basement. Vandaag bevindt een van de oorspronkelijke borstweringen zich in

Deze foto van J. Maes (1888-1889) toont de voorgevel enkele jaren na de neogotische restauratiecampagne. De kruisvensters op de tweede verdieping werden behouden en zijn - voortgaand op de 16de-eeuwse steenmerken - wellicht oorspronkelijk.

IN DEN KLEYNEN ZALM
ESTAMINET

HET VISVERKOPERSHUIS 'IN DEN GROOTEN ZALM' - ZOUTWERF 5

het gebouw, in het kleine kamertje met de door Willem Geets toegevoegde schouw.

DE WEDEROPBOUW VAN 'IN DEN GROOTEN ZALM' NA DE SCHADE IN DE TWEDE WERELDOORLOG

Tijdens de bomaanval op 18 februari 1945 werd het visverkopershuis zwaar beschadigd. De achtergevel werd volledig vernield, in de voorgevel leed hoofdzakelijk de geveltop schade. Een grondige restauratiecampagne was nodig om het visverkopershuis weer bruikbaar te maken.

De muren en het dak van het trappenhuis werden haast volledig gereconstrueerd. Ook alle binnenmuren, de plafonneringen, de achtergevel, de zolderingen en de daken van het hoofdgebouw werden opnieuw gebouwd. De topgevel van de voorgevel werd volledig gereconstrueerd volgens zijn bestaande toestand. Hoewel hiervoor enkele stenen gerecupereerd werden, bestond het grootste deel uit nieuw materiaal. De kruisvensters van de gelijkvloerse en de eerste verdieping werden gereconstrueerd. Toch bleven de werken aan de voorgevel beperkt: de laagreliefs bleven onaangetast en de gevel werd niet beschilderd.

DE HUIDIGE RESTAURATIE- EN ONDERHOUDSWERKEN VAN 'IN DEN GROOTEN ZALM'

Een tijdelijke vereniging, samengesteld uit het architectenkantoor ARTER en het studiebureau Lode De Clercq, kreeg in 2009 van de Stad Mechelen

de opdracht om de voorgevel van het visverkopershuis te restaureren. Met uitzondering van de 18de-eeuwse geveltop en de 20ste-eeuwse kruisramen van de twee benedenverdiepingen, is hij grotendeels in zijn oorspronkelijke staat bewaard gebleven. Toch zijn er dringend grondige onderhoudswerken nodig. Behalve de restauratie net na de Tweede Wereldoorlog werden immers sinds 1850 geen werken meer uitgevoerd aan de voorgevel. Hij heeft bijvoorbeeld te kampen met stabiliteitsproblemen en het schrijnwerk is niet meer in goede staat. Ook een verfbeurt zou de voorgevel van het gebouw ten goede komen, zowel esthetisch en kunsthistorisch als praktisch (om de gevel te beschermen tegen weer en wind).

In het najaar van 2010 start de eerste fase van de restauratiewerken met onderhoudswerken aan de dakdichting, de dakstructuur en het buitenschrijnwerk van de daken en de achtergevel. De tweede fase, die begin 2011 van start gaat, houdt materiaaltechnische vooronderzoeken in die het concrete restauratiedossier moeten onderbouwen. Ze omvatten onder andere een studie van de bouwmaterialen van de voorgevel en hun afwerkingslagen, een onderzoek van de metalen verankeringen in de kroonlijst en een algemene studie van de stabiliteitsproblemen van het gebouw. Dit alles moet het mogelijk maken de gevel van 'In den Grooten Zalm' optimaal te herwaarderen en zijn volle glorie terug te geven. ●

*Coralie Smets
Kunsthistorica*

DE UITVINDING VAN LOUIS MICHIELS

Het was kanunnik Louis Michiels, professor in de natuur- en wiskunde aan het college van Pitzemburg te Mechelen, al opgevallen dat torenuurwerken vaak hopeloos fout liepen door sleet en temperatuurschommelingen, terwijl uurwerken - zogenaamde regulateurs - uiterst precies bleven. Dit bracht hem ertoe in 1860 een systeem te bedenken waarbij een preciseregulator het torenuurwerk zou sturen. Daarbij maakte hij gebruik van de nieuwste technieken die sinds de ontdekking van de elektriciteit ontwikkeld waren.

De Sint-Romboutstoren getuigt vandaag nog van de degelijkheid van zijn uitvinding. Bijna 150 jaar nadat Michiels zijn systeem toegepast heeft op het torenuurwerk van de kathedraal, werkt het nog steeds. In het boek 'De toren van St.Rombautskerk te Mechelen' van F. Steurs lezen we:

'Eindelijk in 1861 kwam er onverwachts een gansch nieuw stelsel aan den dag, dat alle moeilijkheden uit den weg ruimde. Dit stelsel werd uitgevonden door den Eerw. Heer Michiels Het bestaat in de volgende bijzonderheden. De slinger die tot dan toe den gang des uurwerks regelde, werd vervangen door een toestel waarin een haakje alle minuten wordt opgeheven

en het werk alzo een minuut vooruit zet. Deze werking geschiedt bij middel van een juist geregeld uurwerk dat op het stadhuis geplaatst en met een ijzerdraad aan het uurwerk des torens verbonden is. Het is de electriciteit die het haakje alle minuten opheft en het stelsel in beweging brengt.'

In een brief liet de heer Michiels de gemeenteraad weten dat hij bereid was het precisiestelsel in de Sint-Romboutstoren aan de Stad aan te bieden als het stadsbestuur de kosten voor het plaatsen van de verdere installatie op zich zou nemen. Zo geschiedde.

BEIAARDEN & TORENUURWERKEN MICHIELS

Samen met zijn broer Edward stichtte Louis Michiels een bedrijf voor torenuurwerken en beiaarden in zijn geboortedorp Baal, een deelgemeente van Tremelo. In 1867 verhuisde de firma naar de Onze-Lieve-Vrouwestraat in Mechelen, waar de broers in totaal ongeveer 400 torenuurwerken fabriceerden. Zoals de bedrijfsnaam aangeeft, vervaardigde de firma Michiels ook beiaarden met de daarbij behorende klokken. Deze instrumenten verwierven al snel wereldfaam, getuige daarvan de levering van een beiaard met klavier aan de stad Philadelphia, de allereerste in zijn soort in de V.S.

De broers Michiels waren erg geïnteresseerd in nieuwe technieken. Al in 1885 kregen ze de toestemming om aan het Onze-Lieve-Vrouwekerkhof een telefoondraad te spannen tussen de woning van Edmond (A), van Louis (B) en van één van hun werknemers (D).

Het atelier van de firma Michiels werd in 1890 ondergebracht in het voormalige koetshuis van het huis 'de Clippel' aan de Korenmarkt 6.

Een opname van het werkhuis van de firma Michiels na de beschietingen van 1914. De foto is genomen in de richting van de Korenmarkt; rechts de huistoren van het aangrenzende 'Hof van Schoofs'. F. Vermoortel©

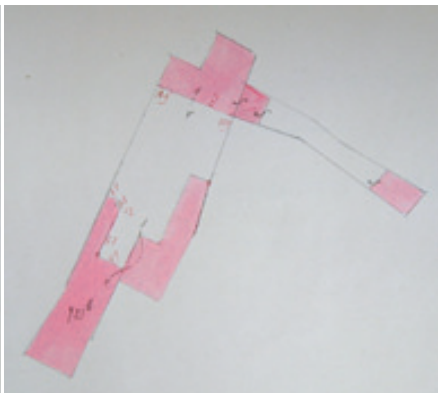
In 1890 kocht Edward Michiels het huis 'de Clippel' aan de Korenmarkt 6, waar de bvba Beiaarden & Torenuurwerken Michiels nog steeds gevestigd is. Dit huis, waarvan de oorsprong teruggaat tot de 15de eeuw, beschikte achter-

aan over een omvangrijk koetshuis waarin het atelier van de onderneming Michiels werd ondergebracht. Een tweede ingang in de Adegemstraat vergemakkelijkte de aan- en afvoer van goederen.

De toegangspoort in de Adegemstraat 15 is opgenomen in een mooi pand uit het einde van de 19de of het begin van de 20ste eeuw. Rechts in de eclectische gevel met neo-Vlaamse-renaissance-inslag bevindt zich de brede korfboogpoort die naar het werkhuis leidt. Het opschrift op de poort 'Huis gesticht in 1860' verwijst naar de oprichtingsdatum van de firma Michiels.

Edward Michiels had twee zonen die het vak voortzetten. Marcel Michiels nam in 1895 een klokkengieterij over in Doornik. De tweede zoon, Prosper Michiels, zette in Mechelen het torenuurwerkbedrijf van zijn vader voort.

Het werkhuis van de uurwerkmakerij Michiels werd volledig verwoest tijdens de artilleriebeschietingen van augustus en september 1914. Het historische woonhuis aan de Korenmarkt bleef gelukkig gespaard.

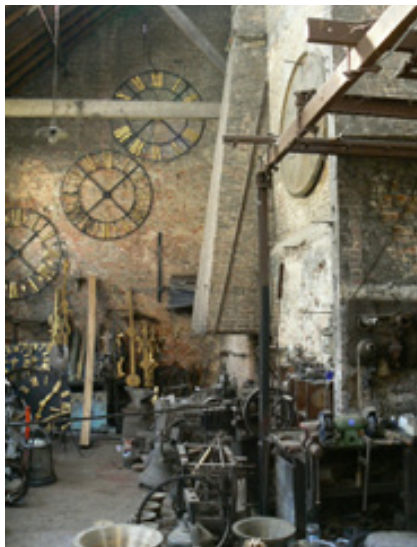
De heropbouw van het atelier werd nog tijdens de oorlogsjaren aangevat. De restanten van het vernielde werkhuis werden volledig afgebroken. Het nieuwe atelier werd losgekoppeld van het woonhuis en achter in de tuin opgetrokken, aansluitend op de doorgang naar de Adegemstraat.

In 1917 werd de afbraak van het oude werkhuis achter de woning en de bouw van het nieuwe atelier achteraan in de tuin kadastraal opgetekend. Links de toestand voor de verbouwing, rechts de toestand na de werken. Rechts bovenaan zien we telkens de doorgang naar de Adegemstraat. K.A.M. ©

Dit atelier, dat sindsdien ongewijzigd is gebleven, is een mooi voorbeeld van een kleinschalig mechanisch bedrijf. De oorspronkelijke installaties zoals de aandrijfmechanismen met assen, wielen en aandrijfbanden bleven er behouden. Hoewel momenteel voor nieuwe torenuurwerken gebruik gemaakt wordt van de recentste ontwikkelingen in de elektronica, wordt voor speciale projecten - zoals het restaureren van oude mechanische torenuurwerken - nog een beroep gedaan op het materiaal uit het oude atelier. ●

Het atelier van de firma Michiels aan de Adegemstraat 15 / Korenmarkt 6 anno 2010.

*Luc Michiels
Bedrijfsvoerder Beiaarden &
Torenuurwerken Michiels bvba*

DOOR VELE WATERS EN VAN ALLE MARKTEN THUIS

Water speelde een belangrijke rol in de economische opgang van Mechelen vanaf de 13de eeuw. De ligging aan de Dijle leende zich bijzonder goed voor de handel over water. Zo kon het Mechels laken op de markten van Frankrijk, Engeland en zelfs Rusland verkocht worden. In 1259 verwierf Mechelen bovendien de stapelrechten voor vis, zout en haver waardoor langs de Dijle onder andere de Vismarkt, de Zoutwerf en de Haverwerf ontstonden, die de plaatselijke handelsactiviteit bevorderden.

Behalve de Dijle speelden ook de talrijke stadsgrachten of vlieten een belangrijke rol in het handelsverkeer over water. Langs de bevaarbare vlieten treften we dan ook nog heel wat panden aan die over ruime opslagmogelijkheden beschikken. Een mooi voorbeeld is 'het Hooghuys' aan de Drabstraat, dat een prachtige historische stapelzolder bezit.

Dit 'Hooghuys' had een uitstekende handelslocatie aan de Nieuwe Melaan. Deze in 2007 deels heropende vliet, die van de Dijle naar de Oude Melaan stroomde, stond in vlotte verbinding met de kaaien en de handelsplaatsen

langs de rivier. Dankzij de zeer grote tuin, die tot in de Begijnenstraat doorliep, was bovendien ook het commercieel stadscentrum met de Grote Markt goed bereikbaar.

HOOG WATER, HOOGHUYS

Er is momenteel nog weinig geweten over de ontstaansgeschiedenis van 'het Hooghuys'. De aanwezigheid van Doornikse kalksteen in delen van het pand wijzen op een zeer oude, mogelijk 13de-eeuwse kern. Dat het terrein in de Drabstraat omstreeks de 13de eeuw bouwrijp werd gemaakt, blijkt uit de ophoging van de moederbodem met twee dikke pakketten leem, die tijdens een recent archeologisch onderzoek aan het licht kwamen.

Op basis van de bestaande elementen kan verondersteld worden dat het huidige hoofdgebouw in de 16de eeuw tot stand kwam. Onder meer de traditionele bak- en zandsteenstijl van het hoofdvolume met een origineel kruisvenster en kloostervenster, de trapgevel aan de achterzijde, de zware moerbalken en de houten dakkap wijzen in die richting. Vermoedelijk iets later, in de 16de of 17de eeuw, werd tegen de achtergevel nog een smalle achterkamer met een verdieping gebouwd.

Op deze door dmVA opgestelde snede van 'het Hooghuis' is de historische dakstructuur duidelijk weergegeven. Via het laadrad in de top konden goederen tot op de beide vlieringzolders - tussenzolders waarvan er momenteel nog één resteert - opgetakeld worden.

In de loop van de 19de eeuw kreeg 'het Hooghuis' onder impuls van de nieuwe bewoners, de familie De Raedt, tot tweemaal toe een nieuwe aankleding. Een eeuw later werd dit huis geïntegreerd in het kloostercomplex van de Zusters van Onze-Lieve-Vrouw van Barmhartigheid en ondergingen het interieur en het exterieur andermaal tal van veranderingen.

In 1828 liet de heer De Raedt de voorgevel van 'het Hooghuis' verbouwen. De afwezigheid van een voordeur is te verklaren doordat de toegang van het huis zich in de rechterzijgevel bevond.

Om een verdere afbrokkeling van de historische en architecturale waarden van het gebouw tegen te gaan, werd 'het Hooghuis' in 1978 beschermd als monument. Het bleef deel uitmaken van de Loretteschool tot het omstreeks 1985 leeg kwam te staan.

Na een restauratie zal 'het Hooghuis' onderdak bieden aan de nieuwe kantoren van het architectenbureau dmVA en een advocatenkantoor. Ook zijn er twee woongelegenheden ingebracht.

DE IMPOSANTE ZOLDER: BEWAARPLAATS VAN 16DE-EEUWSE MAKELIJ

Behalve de zware moerbalken die de vloeren schragen, getuigt vooral de prachtige houten dakkap nog van de oorspronkelijke 16de-eeuwse bouw-fase.

De dakconstructie, die typologisch de overgang maakt van een sporenkap naar een spant met gestapelde schaar-gebinten, beschikte over een dubbele vlieringzolder om een zo groot mogelijke opslagruimte te verkrijgen. Omdat sporen van een zoldertrap ontbreken, was er waarschijnlijk enkel een zolderluik met een trapladder aanwezig, zodat de vloeroppervlakte maximaal benut kon worden. Dankzij het houten laadrad in de daknok - dat uitzonderlijk behouden bleef - konden de goederen via een hijsbalk in de geveltop naar boven getakeld worden. Om brandrisico te beperken werd de zoldervloer bekleed met rode gebakken tegels, die gedeeltelijk bewaard zijn.

ANDERE TIJDEN, ANDERE VISIES: HERINRICHTINGEN IN DE 18DE EN DE 19DE EEUW

Bij het opstellen van de Mechelse wijkboeken rond 1647 was het pand in handen van jonkheer Christiaan Van

Lathem, heer van Legies en commune-meester van Mechelen. Documenten uit die tijd omschrijven het als een 'groot en schoon huis met grond en toebehoorten' waarvan de tuin via een grote poort uitgaf in de Begijnenstraat. Zoals vaak bij huizen van vooraanstaande burgers wordt er geen huisnaam opgegeven. De benaming 'Hooghuy's' zou pas in 1762 opduiken. In de navolgende jaren werd het huis verder verfraaid. Toen koopman Nicolaus De Spinel het in 1719 aankocht, werd er melding gemaakt van een 'ze-ker schoon, groot en welgelegen huis bestaande uit diverse appartementen en kwartieren met hun galerijen, stallin-gen, hof en grote poort in de Begijnen-straat'. De familie De Spinel hield 'het Hooghuy's' bijna 100 jaar in bezit. Nog tot in 1810 baatte ze er een handel in kant uit. Kort nadien verkochten ze het aan Julius De Raedt, ook een hande-laar in kant.

DE FAMILIE DE RAEDT

Julius De Raedt zette zich meteen aan het werk om 'het Hooghuy's' in te rich-ten naar zijn wensen. In 1828 diende hij een aanvraag in om de voorgevel te verbouwen. Het bijgevoegde plan toont onder andere dat het aantal vensteropeningen op de gelijkvloerse verdieping werd teruggebracht tot drie

zodat een meer evenwichtige voorgevel tot stand kwam. De nog aanwezige interieurelementen in empirestijl wijzen op aanpassingen, vermoedelijk tezelfdertijd uitgevoerd. Het empire is een van oorsprong zuiver Franse stijl die door keizer Napoleon Bonaparte actief ontwikkeld en verspreid werd en inspiratie putte uit de Oud-Egyptische en Romeinse bouwkunst. Hoewel Napoleon in 1815 van het toneel verdween, bleef de stijl nog enige tijd doorleven, ook in Mechelen.

Waarschijnlijk tijdens deze bouwfase kwam de nog aanwezige kamerindeling tot stand. Op de benedenverdieping kwam de nadruk te liggen op de vestibule en het trappenhuis, met een prachtige, houten empiretrap als orgelpunt. Deze nieuwe trap en de naastgelegen diensttrap werden verlicht door twee nieuwe ramen in de zijgevel, met de typische rondboogvorm van het empire. Rond dit centrale gedeelte werden vervolgens de salons geschikt. Enkel in het gelijkvloerse vertrek van het achterhuis zijn nog delen van deze

De Mechelse kunstenaar Alfred Ost vereeuwigde met deze print de Nieuwe Melaan en de Melaanbrug net voor ze circa 1918 uit het straatbeeld verdwenen. Buitenliken sierden op dat moment de benedenverdieping van 'het Hooghuis', waarvan de bakstenen façade op de achtergrond zichtbaar is.

empireaankleding bewaard: een monumentale marmere schouw en een stucplafond met een verdiepte rozet.

In de tweede helft van de 19de eeuw oordeelde de familie De Raedt dat 'het Hooghuis' aan een nieuwe verbouwing toe was. Circa 1851 werd het achterhuis uitgebreid met vier traveeën en een verdieping. In 1867 maakte 'het Hooghuis' deel uit van een boedelverdeling tussen de erfgenamen De Raedt. Waarschijnlijk kort daarna

werden verscheidene vertrekken heraangekleed in een eclectische stijl. Zo kreeg het gelijkvloerse salon aan de straatzijde een stucplafond en een schouw in neorococostijl.

IN HOGERE SFEREN: 100 JAAR ZUSTERS VAN ONZE-LIEVE-VROUW VAN BARMHARTIGHEID

Na het overlijden van Maria Pansius-De Raedt in 1891 verkochten haar erfgenamen 'het Hooghuis' aan de Zusters van Onze-Lieve-Vrouw van Barmhartigheid. Deze religieuze gemeenschap was ontstaan uit de gelijknamige congregatie die kanunnik Victor Scheppers in 1839 had opgericht om de arbeidersjeugd te onderwijzen en zieken en gevangenen bij te staan. In 1844 hadden de zusters hun intrek genomen in het oude klooster van de Broeders van Onze-Lieve-Vrouw van Barmhartigheid achter in de Begijnenstraat, dat ze door aankoop van belendende panden in de Begijnenstraat en de Drabstraat vervolgens verder uitbreidden.

Kort na de verwerving van 'het Hooghuis' in 1895 integreerden de zusters de toegangspoort in een nieuwbouw. Rond deze periode werd ook het interieur onder handen genomen. De hal en het trappenhuis kregen een doorlopende plint van geschilderd wit marmer met een grijsblauwe inslag en in de meeste salons kwamen schouwen met eenvoudige marmeren mantels die geschikt waren voor verwarming met kachels.

De periode rond de wisseling naar de 20ste eeuw markeerde ook een belangrijke fase in de stadsontwikkeling. Tot op dat moment werd het laaggelegen gedeelte van de stad bij hoogtij nog regelmatig getroffen door waterellende. Het Mechelse stadsbestuur liet daarom tussen 1890 en 1912 grootscheepse waterwerken uitvoeren. Eén daarvan betrof het overwelden, en in sommige gevallen dempen, van de vlietjes. Deze stadsgrachten hadden al lang hun transportfunctie verloren en waren verworden tot open riolen, waardoor ze een bedreiging vormden voor

de openbare gezondheid. Omstreeks 1912 werd ook de Nieuwe Melaan overwelfd, waardoor er vlak voor 'het Hooghuis' een pleintje ontstond.

Kort na de overwelving van de Nieuwe Melaan, vermoedelijk circa 1918, beslisten de zusters hun gebouwen aan de Drabstraat te uniformiseren door de straatgevels een cementbepleistering te geven. Waarschijnlijk werden de nog aanwezige rolluikkasten beneden en op de verdieping van 'het Hooghuis' ook tijdens deze verbouwing aangebracht.

Doorheen de jaren werd 'het Hooghuis' opgenomen in de activiteiten van de zusters. Rond de jaren 1970 namen ze delen van het gebouw in gebruik als lagere school. Hoewel de ruimteverdeling grotendeels behouden bleef, tastte de inbreng van nieuwe wanden, vloeren en plafonds de vroegere interieuraankleding aan. Omstreeks 1985 kwam het klooster leeg te staan, tot het in 2008 in twee afzonderlijke delen verkocht werd. De renovatie van de neogotische kloostervleugel in de Begijnenstraat tot woonegelegenheden is momenteel nagenoeg afgerond. De werken aan het kloostergedeelte in de Drabstraat zijn nog volop aan de gang.

EEN MIX VAN WONEN EN WERKEN: DE RESTAURATIE

De restauratie van 'het Hooghuis' door het Mechelse architectenbureau dmvA was geen evidentie. De jarenlange

leegstand en de talrijke historische elementen maakten van het inbrengen van de nieuwe functies een evenwichtsoefening.

De kantooruimten voor de vrije beroepen werden ingepland in het hoofdgebouw, met een kleine uitloper op de benedenverdieping van de achterbouw, zodat ze gemakkelijk bereikbaar zijn vanuit de Drabstraat. De verdiepingen van het achterhuis werden ingevuld met twee appartementen, die optimaal genieten van de gunstige oriëntering en van het zicht op het binnengebied.

Bij de inrichting van de vertrekken werd uitgegaan van een maximaal behoud van de bestaande, goeddeels 19de-eeuwse aankleding. Bepaalde onderdelen werden zelfs gereconstrueerd, zoals het gedeelte van de empiretrap tussen de gelijkvloerse en de eerste verdieping. De architecten slaagden erin om het bouwprogramma in te passen in de bestaande volumes, die dan ook integraal behouden bleven. Meer zelfs, door de nieuwbouw aan de rechterzijde op enige afstand van de zijgevel te plaatsen, zal 'het Hooghuis' zijn losstaand karakter terugkrijgen.

Na de werken zal de voormalige kloostertuin nog ingericht worden tot semipublieke buitenruimte die de verscheidene gebouwen met elkaar verbindt. ●

*redactie dienst monumentenzorg
stad Mechelen*

DE BEGIJNENBEWEGING

Onder invloed van vernieuwende figuren als Sint-Norbertus (circa 1080-1134) en Sint-Franciscus, die boetebeleving en armoede predikten, ontstond er in de 12de eeuw een verdieping van het geloofsleven en kreeg de geloofsbeleving een nieuw, menselijk karakter. Als gevolg daarvan doken in West-Europa

Na de verwoesting van het begijnhof buiten de stadswallen kregen de Mechelse begijnen in 1595 de toestemming om zich in de stad te vestigen en er een nieuw hof uit te bouwen. Rechts onderaan, vlakbij de toegangspoort aan de Nieuwe Beggaardenstraat, bevinden zich vier 17de-eeuwse begijnwoningen rond een gemeenschappelijke binnenplaats, de huidige panden Nonnenstraat 2, 4, 6 en 8.

in de loop van de 12de eeuw meer en meer vrouwen op die alleen of in groepjes een vroom, kuis bestaan leidden. Omstreeks 1240 ontstonden de eerste vormen van een georganiseerde beweging die langzaam bekend zou worden als 'begijnen'.

De begijnen vestigden zich alleen of in groep in de buurt van ziekenhuizen, in het hartje van steden of in de schaduw van een abdij en vormden er halfbesloten gemeenschappen in architecturale gehelen: begijnhoven. Hoewel elk begijnhof een uniek concept heeft, beantwoorden ze aan eenzelfde basisidee: vrouwen de kans geven om in een betrekkelijke onafhankelijkheid een bijzonder soort geloof te beleven en naastenliefde te belijden.

BEGIJNEN BINNEN EN BUITEN DE MUREN

De ontwikkeling van het Mechelse Groot Begijnhof hangt nauw samen met de economische opgang van de stad in de 13de en de 14de eeuw. De vroegste vermelding van begijnen in Mechelen dateert van 1209, toen ze een huis in de huidige Begijnenstraat betrokken. In 1259 kregen ze van de bisschop van Kamerijk de toelating om zich te vestigen buiten de stadsmuren, aan de watergrachten tussen de Dijle en de huidige Antwerpsesteenweg. Op deze 'begijnenweiden' telde het begijnhof in zijn hoogdagen liefst 1500 begijnen. De godsdienstoorlogen tijdens de tweede helft van de 16de eeuw maakten een abrupt einde aan deze bloei. Uit vrees dat het Groot Begijnhof als uitvalsbasis zou dienen voor de protestanten, werd het in 1578 preventief gesloopt en moesten de begijnen terugkeren naar de binnenstad. Na een tijdelijk verblijf in het Keizershof kregen

ze in 1595 de toelating om een nieuw hof op te richten, ditmaal binnen de stadsmuren. Ze kregen daartoe een dun bevolkte wijk aan de stadsrand toegewezen in de buurt van de Sint-Katelijnestraat, waar het huidige Groot Begijnhof zich tussen 1595 en 1652 op een voornamelijk organische wijze ontwikkelde.

Met de annexatie van onze gewesten door de Fransen in 1795 werd ook hier het antiklerikalisme voelbaar, en in 1798 werd het Mechels Groot Begijnhof opgeheven. De toegangspoorten werden gesloopt en geleidelijk kwamen begijnenwoningen in handen van privé-eigenaars. Ondanks de terugkeer van de begijnen in 1814 was de teloorgang onherroepelijk ingezet. De begijnenbeweging boette langzaam maar zeker aan populariteit in, en de inwijking van kleine gezinnen en alleenstaanden leidde tot een langzame herintegratie van het begijnhof in de stad. Niettemin behield het Groot Begijnhof een eigen karakter en bleven ook veel van de historische begijnenwoningen bewaard. Het is dan ook met reden dat het Mechels Groot Begijnhof sinds 1985 beschermd is als stadsgezicht, en sinds 1998 door Unesco erkend is als werelderfgoed.

BEGIJNHOFARCHITECTUUR

Hoewel de aanleg van begijnhoven historisch bepaald en daardoor vaak uniek is, vertonen ze veel gemeenschappelijke kenmerken. Veelal bestaan ze uit een combinatie van conventen, gemeenschappelijke woningen voor kortelings toegetreden of minder gefortuneerde begijnen, en individuele begijnhuizen voor de meer bemiddelde vrouwen. Volgens de devotie van de bewoonsters was de architectuur

vrij sober. De huisjes waren meestal opgetrokken in traditionele bak- en zandsteenstijl en telden doorgaans hooguit twee verdiepingen. De decoratie beperkte zich vaak tot een heiligenbeeldje in de voorgevel, dat tevens de huisnaam aangaf.

DE NONNENSTRAAT

De Nonnenstraat vormt van oudsher het centrum van het Mechelse Groot Begijnhof. De bestaande woningen in deze straat vormden de kern van het nieuwe hof dat de begijnen vanaf 1595 uitbouwden. Hier lieten ze dan ook de Begijnhofkerk, het spirituele centrum van hun gemeenschap, en het huis van de Grootjuffrouw, de voogdes van het begijnhof, optrekken.

Nog in deze straat bevond zich één van de drie toegangspoorten van het hof. Het Groot Begijnhof was immers door een combinatie van muren en gebouwen afgesneden van de omringende wijk. Vlakbij deze poort, die uitkwam in de Nieuwe Beggaarden-

Een gezicht op de Nonnenstraat in 1925. De voorgevel van 'Sint-Liborius' (Nonnenstraat 8, tweede huis van rechts) vertoonde toen nog een witgeschilde bepleistering. De gelijkvloerse ramen waren voorzien van buitenluiken.

straat en circa 1798 werd afgebroken, bevinden zich vier begijnhofwoningen rond een gemeenschappelijke binnenplaats. Twee van deze huisjes, 'Sint-Job' (Nonnenstraat 6) en 'Sint-Liborius' (Nonnenstraat 8), worden momenteel gerestaureerd.

'SINT-LIBORIUS' - NONNENSTRAAT 8

Nonnenstraat 8, eertijds 'Sint-Liborius' genoemd, is een combinatie van een breedhuis aan de Nonnenstraat met haaks daarop een diephuis dat uitgeeft op een gemeenschappelijke binnenplaats. Deze binnenplaats, waar zich ook de eigenlijke toegangsdeur bevindt, is bereikbaar via een rondboogpoortje rechts onder in de gevel aan de Nonnenstraat.

In de jaren 1960 werd de voorgevel van 'Sint-Liborius' (Nonnenstraat 8) ontpleisterd. Hierdoor werd de gevelopbouw in traditionele bak- en zandsteenstijl weer zichtbaar. Rechts het rondboogpoortje dat toegang geeft tot de gemeenschappelijke binnenplaats.

Afgezien van enkele voornamelijk 19de-eeuwse aanpassingen is 'Sint-Liborius' een vrij gaaf bewaarde 17de-eeuwse begijnenwoning. Het muurwerk van breed- en diephuis is opgetrokken in een sobere traditionele bak- en zandsteenstijl, en vertoont vlak naast de toegangsdeur nog een origineel kloostervenster met binnenluiken. De zichtbare zijgevel aan de Nonnenstraat bezit nog schouderstukken en delen van muurvlchtingen.

Het interieur, te betreden via een waarschijnlijk originele paneeldeur, behield zowel op de gelijkvloerse als op de eerste verdieping de oorspronkelijke

indeling. Centraal in de woning staat de 17de-eeuwse houten spiltrap met links en rechts telkens één vertrek. De moerbalk met balksleutels op consoles op de verdieping en fragmenten van de houten dakconstructies dateren eveneens uit de oorspronkelijke bouwperiode.

In de vroege 19de eeuw werd tegen de achtergevel aan de binnenplaats een gelijkvloerse aanbouw onder een plat dak geconstrueerd. Door de geringe waarde van dit bouwseltje kon het tijdens de restauratie de plaats ruimen voor een hedendaagse keukenruimte.

'SINT-JOB' - NONNENSTRAAT 6

De toegang tot het huis 'Sint-Job' bevindt zich achteraan op de binnenplaats, in de gemeenschappelijke tuinmuur die de woning grotendeels aan het zicht onttrekt. 'Sint-Job' is een erg bescheiden - alleen een benedenverdieping en een zolder - maar grotendeels authentiek 17de-eeuws breedhuisje.

Ook hier bleef de oorspronkelijke kamerindeling behouden: een centrale gang met een 17de-eeuwse houten spiltrap die links en rechts geflankeerd wordt door één vertrek. Andere 17de-eeuwse interieurelementen zijn de houten toegangsdeur van de woning en de moerbalken met voluutvormige balksleutels in de gelijkvloerse kamers. Ook de kleigewelfjes tussen de kinderbalken van de rechterkamer op de benedenverdieping, de opgeklampte deur op zolder en de mooie, houten dakconstructie behoren tot de oorspronkelijke bouwfase. De ramen op de benedenverdieping zijn 19de-eeuws, met uitzondering van één exemplaar uit de 18de eeuw.

Een ongedateerde foto van de gemeenschappelijke binnenplaats van de huisjes Nonnenstraat 2, 4, 6 en 8. De deuropening in de tuinmuur geeft toegang tot Nonnenstraat 6, waarvan de bepleisterde voorgevel gedeeltelijk zichtbaar is.

Opmerkelijk is het ontbreken van vensteropeningen in de achtergevel. Achter deze gevel liep immers de nu overdekte Vuilgracht, een kleine vliet die hier de grens vormde tussen de tuinen van de Sint-Katelijnestraat en het Groot Begijnhof. Door aan de zijde van de Vuilgracht geen vensteropeningen te voorzien bleef het gesloten karakter van het Groot Begijnhof gewaarborgd.

DE RESTAURATIE

Toen de huidige eigenaar 'Sint-Job' en 'Sint-Liborius' aankocht, verkeerden ze in een weinig benijdenswaardige staat. De kleine woning achter aan de binnenplaats was al enige tijd onbewoond. 'Sint-Liborius' aan de Nonnenstraat was wel nog in gebruik, maar was jarenlang slecht onderhouden. Een restauratie van beide panden drong zich dan ook op, een taak die toevertrouwd werd aan architectenbureau K. Beeck uit Mechelen.

De restauratieplannen lieten de bestaande 17de-eeuwse hoofdvolumes

ongemoeid. Alleen de minder waardevolle, vroeg-19de-eeuwse aanbouw tegen de achtergevel van 'Sint-Liborius', werd vervangen door een keuken in hedendaagse materialen met vergelijkbare dimensies. Voor de straatgevel van dit pand werd gekozen om terug te gaan naar het 19de-eeuwse uitzicht en opnieuw een witgeschilderde bepleistering aan te brengen. De overige gevels van dit huis werden gereinigd, hersteld en afgewerkt met een kaleilaag. De 19de-eeuwse ramen met ijzeren roedeverdeling die in heel wat vensteropeningen aanwezig waren, werden wegens hun slechte staat hermaakt naar bestaand model, maar met hergebruik van het 19de-eeuwse ijzerwerk. In overeenstemming met de bestaande situatie werd de gevel van het kleine pand 'Sint-Job' afgewerkt

Op het primitief kadastraal plan van circa 1824 is achter Nonnenstraat 6 (perceel 197) de toen nog niet overwelfde Vuilgracht zichtbaar, die de grens vormde tussen het Groot Begijnhof en de tuinen van de aangrenzende woningen in de Sint-Katelijnestraat. De toegang tot de gemeenschappelijke binnenplaats is aangeduid met de letter U; rechts hiervan Nonnenstraat 8 (perceel 196).

met een bepleistering, nadat hij gereinigd en hersteld was.

De dakbedekkingen van beide panden werden volledig vernieuwd. De zichtbare dakvlakken werden bekleed met gerecupereerde Boomse pannen, terwijl de andere daken nieuwe, soortgelijke pannen van gebakken aarde kregen. In deze niet-zichtbare daken werden ook dakvlakramen ingebracht om de zolderkamers, die ingericht werden als leefruimten, voldoende te verlichten. Omwille van de sterke authenticiteit van beide interieurs werd beslist om de kamerindeling ongewijzigd te laten. Na het verwijderen van voorzetwanden, allerhande bekledingen en valse plafonds werd de historische waarde van deze vertrekken zelfs nog sterker benadrukt. Zo werd er ook op de zolderkamers geopteerd om de spantconstructies zoveel mogelijk zichtbaar te laten. Dankzij een isolerend onderdak kon een verhoogde dakopbouw achterwege blijven. De nog aanwezige 17de-eeuwse elementen zoals de houten spiltrappen, het binnen- en buitenschrijnwerk en de moerbalken werden hersteld en zullen geïntegreerd worden in een hedendaagse aankleding. ●

*redactie dienst monumentenzorg
stad Mechelen*

HET 'CLUBHOUSE' VAN DE KCCM

De roemrijke Koninklijke Cano Club Mechelen (KCCM) werd opgericht in 1934. Meer dan 75 jaar later is ze nog steeds één van de grootste kajakclubs van België, die doorheen de jaren verscheidene atleten mocht afvaardigen naar de Olympische Spelen, naar Europese competities en naar wereldkampioenschappen.

De club is al sinds 1936 gevestigd in het boothuis, dat in datzelfde jaar werd opgetrokken aan de Auwegemvaart, op een terrein langs het kanaal Mechelen-Leuven (Leuvensevaart). De heer Nielsen, eerste voorzitter van de club en toenmalig directeur van de nu verdwenen bloemmolens op de Zoutwerf, vertrouwde het ontwerp van dit 'clubhouse' toe aan een goede kennis: architect Jos. Chabot.

ARCHITECT JOS. CHABOT

Joseph Chabot werd in 1898 in Tienen geboren. Nadat zijn vader aangesteld was als machinist bij de spoorwegen, verhuisde de familie naar Mechelen. Al op vijftienjarige leeftijd koos de jonge Joseph (Jos.) het pad van de architectuur en schreef hij zich in aan de Koninklijke Academie voor

Schone Kunsten in Antwerpen. Hij volgde er 'Teekening der Orden', een introductie in de klassieke bouwkunst. Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog moest hij echter zijn studie onderbreken, zodat hij pas in 1923 zou afstuderen.

Tijdens de jaren 1930 kwam de carrière van Jos. Chabot in een stroomversnelling terecht. In 1930 ontwierp hij de slaapkamer voor het paviljoen van de decoratieve kunsten, uitgedacht voor de wereldtentoonstelling in de Scheldestad door de bekende Antwerpse modernist Léon Stijnen. Van toen af werd Chabot stilaan ook een belangrijke Mechelse bouwmeester. Eén van zijn eerste Mechelse realisaties was de verbouwing van het 'café Boma' in de Statiestraat. De opdracht werd hem toevertrouwd door de Mechelse brouwerij Jacobs, die één van zijn voorname broodheren zou worden. In de loop van de jaren 1930 bleef Chabot in contact met de Antwerpse avantgarde. In 1937 trad hij toe tot de groep 'Antwerpen 1937', waar onder andere ook Léon Stijnen en Renaat Braem deel van uitmaakten. Ze zochten er naar een nieuwe synthese van beeldende en toegepaste kunsten en naar een nieuwe esthetiek die verwant was aan het Duitse Bauhaus.

DE VLAAMSE VERENIGING TOT BEHOUD VAN HISTORISCHE VAARTUIGEN VZW

De Vlaamse Vereniging tot Behoud van Historische Vaartuigen vzw (VVBHV), opgericht in oktober 2002, is begaan met het lot van historische schepen. Met tal van vrijwilligers streeft ze diverse doelstellingen na: oude vaar- en scheepstechnieken aanleren, vaartuigen restaureren en onderhouden, de kennis van restauratie- en onderhoudstechnieken verspreiden, individuele eigenaars van historische vaartuigen samenbrengen en participeren aan en organiseren van bijeenkomsten en evenementen rond het maritiem erfgoed.

In samenwerking met de bevoegde overheden wil de vereniging ligplaatsen voor historische schepen creëren en beheren. Daarvoor onderhoudt ze namens de scheepseigenaren contacten met de lokale overheden, de waterwegbeheerders en andere betrokkenen.

In september 2009 sloot de VVBHV een akkoord met de stad Mechelen en het Agentschap Waterwegen en Zeekanaal om twaalf ligplaatsen aan de Leuvensevaart, in de omgeving van het Zennegat, tien jaar lang voor te behouden voor varend erfgoed. Het Zennegat is hiermee de eerste 'museumhaven' in ons land. De concessie omvat ook de creatie van de eerste 'passantenplaats' voor varend erfgoed. Booteigenaars kunnen er dan gratis driemaal per jaar gedurende 24 uur

aanmeren. Hierdoor is er een permanente wissel van vaartuigen mogelijk. Voor deze ligplaatsen in een historisch kader worden vaartuigen toegelaten die minstens vijftig jaar oud zijn en die hun karakter grotendeels hebben kunnen behouden. Maar ook recentere vaartuigen, die in de inventaris van het Vlaams Instituut voor Onroerend Erfgoed (VIOE) opgenomen en door het Agentschap Ruimte & Erfgoed als varend erfgoed erkend zijn, komen in aanmerking.

Omdat historische vaartuigen en 'museale havens' niet alleen een enorme verrijking voor het culturele erfgoed zijn maar ook het landschap verfraaien, wordt het creëren van ligplaatsen eveneens gepromoot bij de plaatselijke toeristische diensten.

De VVBHV-leden wonen in binnen- en buitenland diverse bijeenkomsten en evenementen bij rond het maritiem erfgoed. Zo neemt de vereniging ook al enkele jaren deel aan de Open Monumentendagen, waardoor het publieke draagvlak voor het varend erfgoed almaar groter wordt.

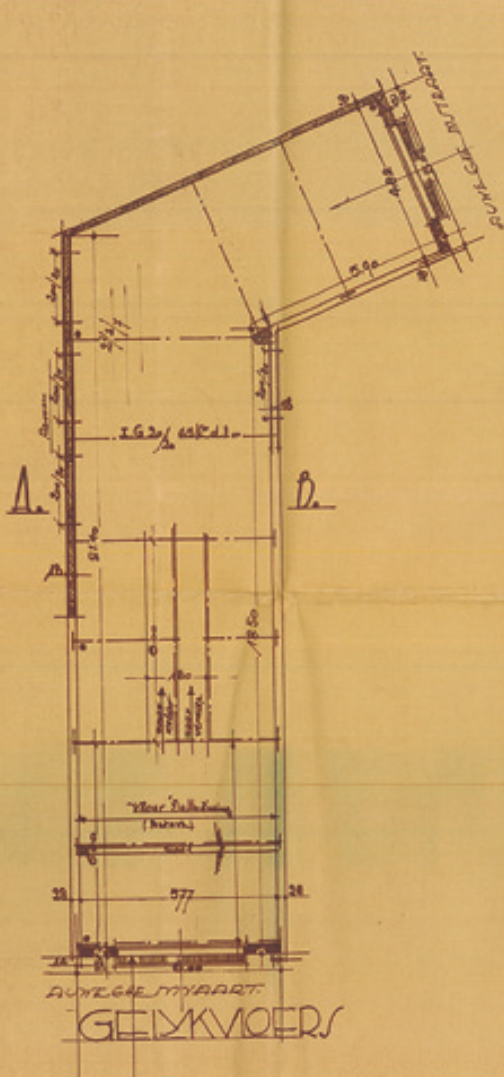
Bijkomende informatie over de VVBHV is te vinden op www.historisch-vaartuig.be of op het secretariaat Lakenmakersstraat 41, 2800 Mechelen.

Ondertussen verbreidde de faam van Jos. Chabot zich verder in het milieu van de Mechelse 'nieuwe rijken', van dokters en rijke middenstanders. Voor hen ontwierp hij fraaie woningen en handelspanden. Maar net zo goed tekende hij scholen en ontwierp hij in 1939 het eerste Mechelse appartementsgebouw. Hoewel Jos. Chabot ook na de Tweede Wereldoorlog actief bleef, bleken zijn hoogdagen op dat moment voorbij. Hij overleed

In latere jaren werd de clubgevel aan de Auwegemvaart enigszins aangepast. Het lange strookraam werd verhoogd en een helling voor het boothuis maakte de kelder rechtstreeks toegankelijk. Het opschrift CCM (Cano Club Mechelen) met een kroontje werd pas in de jaren 1960 aangebracht. Ondanks deze ingrepen veranderde de aanblik van de gevel nooit wezenlijk.

in augustus 1979 en ligt begraven in het door hem ontworpen familiegraf in Mechelen.

HET 'CLUBHOUSE'

Het clubhuis van de KCCM bevindt zich in het gedeelte van het gehucht Auwegem tussen de Dijle en de Leuvensevaart. Tot in het begin van de 20ste eeuw was dit voornamelijk agrarisch gebied met enkele windmolens, schaarse bewoning en met de steenweg naar het gehucht Battel als voornaamste verkeersader. Pas in de loop van de jaren 1920-1930 ontwikkelde zich hier een woongebied voor de gestaag groeiende Mechelse bevolking. De fraaie interbellumarchitectuur in onder meer de Dageraadstraat en de Nattehofstraat vormt daar nog het tastbare bewijs van.

De Leuvensevaart, die sinds 1752 het Brabantse hinterland met het Scheldebekken verbindt, maakte deze wijk ideaal voor de vestiging van het clublokaal van de KCCM. In juni 1936 diende brouwerij Jacobs - de voornaamste financier van de kanoclub - een bouwaanvraag in voor een 'clubhouse' op een braakliggend perceel aan de Auwegemvaart.

Dankzij het L-vormige perceel van de kanoclub kon in de Auwegemstraat een tweede toegang voorzien worden. Opvallend is het ontbreken van een trap. Twee hellende vlakken - handig om de boten te verslepen - verbonden de verschillende niveaus met elkaar.

De bouwmeester ontwierp voor de club een gebouw met eenvoudige opslagruimten die schuilgaan achter een vlakke voorgevel met schaarse decoraties. Daarmee realiseerde hij een frappante eenheid tussen functie en vorm. Ondanks de sobere uitwerking van de gevel aan de Auwegemvaart slaagde Chabot er toch in allerlei maritieme symbolen in het ontwerp te verwerken.

Vlaggenstokken lijken masten, vensters worden betraliede patrijspoorten, deuren robuuste scheepspoorten. Al deze elementen geven de loods de allure van een laadruimte in een pakketboot.

Het eigen karakter van het boothuis werd nog benadrukt door het kleurgebruik. De kanoclub aan de Auwegemvaart is het enige ontwerp dat Jos. Chabot voorzag van een bepleisterde, witte gevel, hoogstwaarschijnlijk om er de clubkleuren in te verwerken: wit voor het pleisterwerk en rood voor de paneeldeuren. Diezelfde kleurencombinatie troffen we tot voor kort ook aan op de grote benedenramen van het naastgelegen hoekgebouw. Tot voor de opknabbeurt van de gevel in 1996 werden de rode deuren op de benedenverdieping geflankeerd door oranje tegels. Samen met de rode deuren creëerden ze een kleurcontrast dat bij de bouw in 1936 opzienbarend moet zijn geweest.

JACOBS - EEN BROUWERSFAMILIE MET SMAAK

Het hoekhuis aan de rechterzijde dateert net als het 'clubhouse' uit 1936 en is ook een ontwerp van Jos. Chabot. De bouw van de kanoclub werd grotendeels gefinancierd door 'brouwerij en mouterij Cesar Jacobs'. Om deze investering te laten renderen, liet de bierproducent tegelijkertijd het aanpalende hoekcafé 'Auwegem'

optrekken, momenteel nog in gebruik als restaurant.

Het voormalige 'café Auwegem' is een typisch voorbeeld van de mooie hoekcafés die Jos. Chabot ontwierp voor brouwerij Jacobs. Brouwerij en Mouterij Cesar Jacobs was een Mechels familiebedrijf dat circa 1907 werd opgericht en vooral in de jaren 1920 een hoge vlucht nam. De familie Jacobs wou cafés met een eigentijdse look: eenvoudig, functioneel en met glas-in-loodramen die de aandacht zouden trekken. Daarvoor deed zij bij voorkeur een beroep op architect Jos. Chabot, die voor deze cafés een eigen lijn uitwerkte. Het zijn doorgaans strak opgevatte constructies waarvan de sobere façades in gele gevelsteen perfect aansluiten bij het interbellumoeuvre, dat invloeden van zowel modernisme als art deco verraadt.

De intussen verdwenen ramen van het café aan de Auwegemvaart waren voorzien van grote bovenlichten met glas in lood waarin de rood-witte kleuren van de kanoclub herhaald werden. Enkele patrijspoorten aan de ingang en in de zijgevel benadrukten nog extra die eenheid tussen beide gebouwen en het maritieme karakter van de plek. De benedenverdieping werd nagenoeg volledig ingenomen door het café, met enkel nog een keuken en een woonkamer achteraan. Een trapzaal die bereikbaar was vanuit de Auwegemstraat gaf toegang tot de woning op de

verdieping. De architect voorzag dit appartement van maar liefst vijf slaapkamers, een keuken en een woonkamer. Van een badkamer was er nog geen sprake; die werden pas na de Tweede Wereldoorlog courant.

In 1997 beschermde de Vlaamse Gemeenschap de volledige gevelrij vanaf dit voormalige hoekcafé tot en met Auwegemvaart 72 als stadsgezicht. Behalve de kanoclub en het naastgelegen hoekgebouw omvat dit nog enkele andere ontwerpen van Jos. Chabot, zoals de dubbelwoningen met de nummers 64-65 en 71-72, en het als monument beschermde nummer 70.

In de onmiddellijke omgeving treffen we overigens nog wel meer ontwerpen aan van Chabot, die in de jaren 1930 erg actief was in deze buurt. Indrukwekkend is het ensemble Koolstraat 72-100, dat in 1995 eveneens werd beschermd als stadsgezicht. Deze rij

Opvallend aan dit gebouw is het hoge, afgeronde hoekgedeelte dat Chabot bij andere hoekcafés doorgaans invulde met een omvangrijk glas-in-loodraam (zie bijvoorbeeld Koolstraat 72). Voor het café aan de Auwegemvaart verkoos Chabot echter drie verticale stroken met sleufvensters die sterk verticaliserend werken.

eengezinswoningen ontwierp hij in 1935 voor de gebroeders Andries, ketelbouwers en wasmachinefabrikanten, die hem ook een riante villa in Knokke lieten bouwen. De overgang van deze rijhuizen naar de Nattehofstraat wordt gevormd door Koolstraat 72, een voormalig hoekcafé dat nog steeds kan bogen op één van de prachtige glas-in-loodramen die Jos. Chabot voor de brouwerij Jacobs ontwierp. ●

*redactie dienst monumentenzorg
stad Mechelen*

HET OUDE 'HOF VAN PLAISANTIE'

Ten zuidwesten van Walem, vlakbij het natuurgebied Battenbroek en grenzend aan de E19 autosnelweg, ligt een elegant kasteel midden in het groen, 'Emmaüs' genoemd. Al in 1739 stond hier een kasteel met lust- en siertuinen, een moestuin, een vijver en een weide. Veertig jaar later (1773) stond het te huur: 'een Hof van Plaisantie genaemt Emaus, gelegen ontrent waelem, tegen den steenwegh van Mechelen op Antwerpen, beplant met Vrugt-Boomen, bestaende in twee boven en twee benede Kaemers, Keuken, Solders en

In 1811 stelde landmeter F. Lebrun een kadasterkaart samen van het Mechelse gehucht Pennepoel Noord met daarop het oude kasteeldomein. De beboomde dreef eromheen geeft een idee van de enorme omvang van het goed. De aanleg van de E19 autosnelweg in 1976 zou het terrein nagenoeg halveren.

Kelders, Stallinge voor thien Peerden en Remisen, alles rondom in syne waeteringe'.

Deze beschrijving slaat echter niet op het huidige Emmaüs, maar op het kasteel dat eraan voorafging. Wanneer het gesneeuwd heeft, zijn de

grondvesten van dit oude kasteel nog te zien achteraan in het park. Behalve deze ondergrondse fundering resten er van het vroegere 'Hof van Plaisantie' slechts enkele kleine overblijfselen, zoals de roepklok aan de tuinzijde van de traptoren. De klok draagt het opschrift 'PETER VANDEN GHEIN ME FECIT MDLXXXIX (1589)'. Het is jammer genoeg onduidelijk over welke Peter van den Ghein het gaat: verschillende 16de-eeuwse klokkengieters droegen die naam. Tot aan de Tweede Wereldoorlog werd deze klok gebruikt om bewoners en personeel attent te maken op maaltijden en andere gebeurtenissen.

Verder bleven in en rond het koetshuis twee gedenksteden bewaard die de namen vermelden van de opdrachtgevers van het oude kasteel. De eerste steen uit 1804 maakt melding van I.B.F.I

Kort voor 1851 liet Joannes B.F.J. Van de Wiele een nieuw kasteel optrekken en het omringende domein heraanleggen. De kadastrische schetsen geven een goed beeld van de situatie voor (links) en na (rechts) de transformatie. Het nieuwe kasteel was ruimer en ook de ligging was licht gewijzigd. Hoewel het concept van de omringende waterpartijen behouden bleef, werd de geometrische vormgeving verlaten voor een meer grillige, landschappelijke aanleg.

Van den Wiele: allicht gaat het om Jean Baptist François Van de Wiele, die zich in 1767 in de adelstand had kunnen verheffen. De tweede steen uit 1834 vermeldt zijn zoon, Barnabé Van de Wiele. De familie Van de Wiele was nauw verwant aan de bekende Mechelse familie Scheppers, van wie kanunnik Victor Scheppers - onder meer stichter van het Scheppersinstituut - ongetwij-

feld de bekendste afstammeling is. Telgen uit beide families verkeerden in dezelfde werkkringen - onder andere de Grote Raad van Mechelen - en bewoonden vergelijkbare patriciërshuizen in de stad en zomerresidenties in de omringende buitengebieden. Beide families huwden zelfs onder elkaar.

In 1829 hertrouwde de weduwe van Cornelius J.J. Scheppers met Joannes B.F.J. Van de Wiele en nam ze haar intrek in het oude Emmaüskasteel, samen met de vier kleine kinderen uit haar eerste huwelijk. Het gezin nam al snel uitbreiding, maar het lijkt onwaarschijnlijk dat alle kinderen nog gelijktijdig in het oude kasteel hebben gewoond: daarvoor was het te klein

HET HUIDIGE EMMAÜSKASTEEL

De beperkte omvang van het oude kasteel speelde zeker mee in de beslissing van Joannes B.F.J. Van de Wiele om het domein grondig te transformeren. Kort voor 1851 gaf hij de opdracht het oude buitengoed volledig af te breken en een groter kasteel in eigentijdse stijl te laten bouwen omringd door een omvangrijker en volledig heringericht park. Tegelijk liet hij het koetshuis vergroten en enkele nieuwe bijgebouwen optrekken.

Het nieuwe kasteel was duidelijk groter dan het oude, met op de benedenverdieping minstens twee keukens (een koude voor de vaat en een warme voor het koken), voorraadruimtes en een wasplaats. De familie Van de Wiele woonde op de bel-etage: gasten werden ontvangen in de brede vestibule die uitkwam op de monumentale buitentrap naar het noorden. Het salon en de eetkamer keken uit op het park naar het zuiden. De familie sliep in de vijf slaapkamers op de tweede verdieping,

het personeel beschikte over dienstenkamers op de derde verdieping. Een kelder ontbrak: waarschijnlijk had dit te maken met de vochtige ondergrond. Dat is allicht ook de reden waarom het kasteel en de toren op een fundering van palen zijn gebouwd.

De gevels van het kasteel zijn uitgevoerd in bepleisterde baksteen, behalve de sokkel, de deur- en vensterdorpels en hun omlijstingen, die van blauwe hardsteen zijn. Omdat de benedenverdieping van de voorgevel schuilgaat achter de trap naar de vestibule, zijn er aan de voorzijde tweehalf bouwlagen zichtbaar en aan de achterzijde drie. De voor- en achtergevel tellen elk vijf traveeën.

Oorspronkelijk bevonden zich aan weerszijden van de woning trappen: links die voor de bewoners en het personeel, van de benedenverdieping naar de zolder, en rechts de diensttrap voor het personeel, van de benedenverdieping naar de bel-etage, waar gegeten werd. De diensttrap staat er nog steeds, van de hoofdtrap rest alleen een tekening, waaruit afgeleid kan worden dat de oude traphal vervangen is door vier kamers, één op elk niveau. Waarschijnlijk was dat kort na de bouw van de traptoren, die de oude trap overbodig maakte.

Alle vertrekken zijn ruim verlicht: ze zijn immers vrij ondiep en hebben hoge vensteropeningen, vooral op de bel-etage. In de eetkamer zijn aan weerszijden van de schouw in de westgevel nog duidelijke sporen te zien van twee hoge, dichtgemetselde vensters, die van vóór de bouw van de neogotische toren dateren. In het salon langs de oostzijde zijn de vensters aan weerszijden van de schouw nog steeds aanwezig. Op deze verdieping hebben

de vensters ook houten binnenluiken. Zij hebben een opvallend sluitsysteem: vensterkozijnen en binnenluiken worden in één handbeweging gesloten doordat het spanjolet aangepast is aan de binnenluiken.

DE TOEVOEGING VAN DE TRAPTOREN

Hoewel de ontwerptekeningen van de toren uit 1851 dateren, is hij vermoedelijk pas kort vóór 1866 gebouwd. De torenfaçades zijn opgetrokken uit onbepleisterde baksteen waarin blauwe hardsteen van Ecaussinnes verwerkt is voor de hoekkettingen, de deur- en vensterdorpels, en de omlijstingen. Merkwaardig is het stijlverschil tussen beide bouwdelen. Het hoofdgebouw is neoclassicistisch geïnspireerd met als meest opvallende kenmerken de composietkapitelen op vier gevelhoge pilasters alsook de Ionische kapitelen op pilasters van de ingang aan de voorgevel en een doorlopende fries van medusa-zonneschijven onder het dak. De zeshoekige toren is echter door en door neogotisch: typische hoektorentjes en schietgaten, houten spitsboogvensters met transparant glas in lood, per verdieping verschillend uitgevoerd maaswerk in hout, en een sierlijke neogotische toegangsdeur aan de westzijde met een spitsboogvormig timpaan met een driepasboog waarin zich een gebeeldhouwde 'Sint-Joris met de draak' bevindt.

Het kasteel was vóór de bouw van de toren okerkleurig geschilderd. Na de realisatie van de neogotische trappartij nam het kasteel het typische kleurenpalet van de toren aan, baksteenrood met kalkkleurige voegen en zandkleur voor de deur- en vensteromlijstingen, zodat er een meer uniform geheel

ontstond. Pas na 1950 zijn het kasteel en de toren witgeschilderd.

Behalve de vermelde ontwerpen van de traptoren zijn er nog enkele andere tekeningen en ontwerpen bewaard van onderdelen van het nieuwe kasteel. Enkele van deze plannen zijn gesigineerd en gedateerd 'INMB 1851', of is het 'IVMB 1851'? Eén plan toont vier verschillende invullingen voor de loodglasindeling van de neogotische torenramen, een andere de fundering op palen onder de toren. Jammer genoeg kon het monogram van de torenarchitect nog niet worden ontcijferd. Nog een andere tekening stelt drie verschillende ontwerpen voor van deurpanelen voor de vestibule, het salon en de eetkamer en draagt het stempel van 'P. Be(rg/dd)emaecker & Fils, plafonneurs ornemanistes Bruxelles'. Dat de bouwmeester en zijn uitvoerders uit Brussel kwamen, is niet verwonderlijk omdat Joannes Baptista Van de Wiele in Mechelen én in Sint-Joost-ten-Node ingeschreven stond. Het is niet duidelijk of het interieur van het kasteel al vóór 1851 of pas na 1866 gedeeltelijk in neogotische stijl was uitgevoerd. De sierlijke mannen- en vrouwenhoofdjes in het stucplafond en op de deurklinken van de vestibule lijken perfect aan te sluiten bij het rijke houtsnijwerk van de toren. De rijk gesculpteerde eiken deuren met figuratief beeldhouwwerk, die uitkomen op de trap, contrasteren dan weer sterk met de sobere deuren van het salon en de eetkamer.

HET LANDSCHAPSPARK

Zoals vermeld onderging ook het omliggende domein kort vóór 1851 een grondige metamorfose. Het concept en de landschappelijke omgeving van

het oude park bleven in grote lijnen behouden. De geometrische, Frans geïnspireerde, 18de-eeuwse aanleg werd echter omgevormd tot een meer grillige, landschappelijke, 19de-eeuwse opzet die toen vanuit Groot-Brittannië werd gepropageerd.

De perfect ovaalvormige vijver werd rechtstreeks aangesloten op de grachten en kreeg een meer onregelmatige vorm. De voorheen rechtlijnige grachten en dijken kregen eveneens een meer grillig verloop aangemeten en werden gedeeltelijk naar het noorden verlengd. Door deze laatste ingreep ontstond een veel ruimer park aan de voorzijde van het kasteel, dat net zoals het oude lushof volledig omweld was maar nu op veel grotere schaal, aangepast aan de allure van de nieuwe lushof.

Om de grandeur van het opnieuw

Het huidige Emmaüskasteel werd omstreeks 1851 opgetrokken in een neoclassicistisch geïnspireerde stijl. De neogotische traptoren aan de linkerkant werd pas circa 1866 toegevoegd.

aangelegde domein nog te vergroten, werden verschillende nevengebouwen opgetrokken. Het betreft onder andere een orangerie (grenzend aan de autosnelweg en intussen zeer vervallen), een bakhuis (nu onderdeel van een grotere bergruimte) en een boswachtershuis (momenteel een aan het domein onttrokken woonhuis aan de Generaal De Wittelaan). Het bestaande koetshuis - van het kasteel gescheiden door een brede gracht - werd in verschillende stadia uitgebreid en bewoonbaar gemaakt. Om kasteel en koetshuis meer op elkaar te betrek-

ken, werd er over de gracht een brug aangelegd waarvan de balustrades afkomstig zijn uit de voormalige stadswoning van de familie Scheppers in de Frederik de Merodestraat.

DE RESTAURATIE (2007-2009)

De aanleg van de autosnelweg E19 in 1976 verminkte het kasteeldomein aanzienlijk: de band tussen het kasteel en de nabijgelegen Dijle werd letterlijk doorgesneden. Het betekende meteen ook het vertrek van de laatste telg uit de familie Scheppers. De nieuwe eigenaars gaven het domein intussen een nieuwe toekomst.

Een kleine schouwbrand omstreeks 2005 vormde de aanleiding voor een restauratie van het hele kasteel. Daarvoor deed de eigenares een beroep op de Mechelse architecte Ariane Van Craen.

Een belangrijke opdracht was het herstellen van de gevels. Er werd in onderling overleg beslist om de bestaande uniformiteit van het woongedeelte en de traptoren te behouden. De gevels werden waar nodig hersteld en vervolgens afgewerkt in een witte kleur. Als accent werd de blauwe hardsteen van de toegangspartij zichtbaar gelaten en werden de leeuwenkopjes onder de daklijst verguld.

In het interieur werd er op de verdiepingen een mooi, ruim appartement ingepast en werden de gelijkvloerse salons ingericht als representatieruimten. Niet alleen de roetschade van de schouwbrand werd hersteld, ook de elektriciteit, de verwarming en het sanitair werden vernieuwd. De verschillende vertrekken werden heringericht en kregen een sobere maar hedendaagse aankleding, waarin de originele inte-

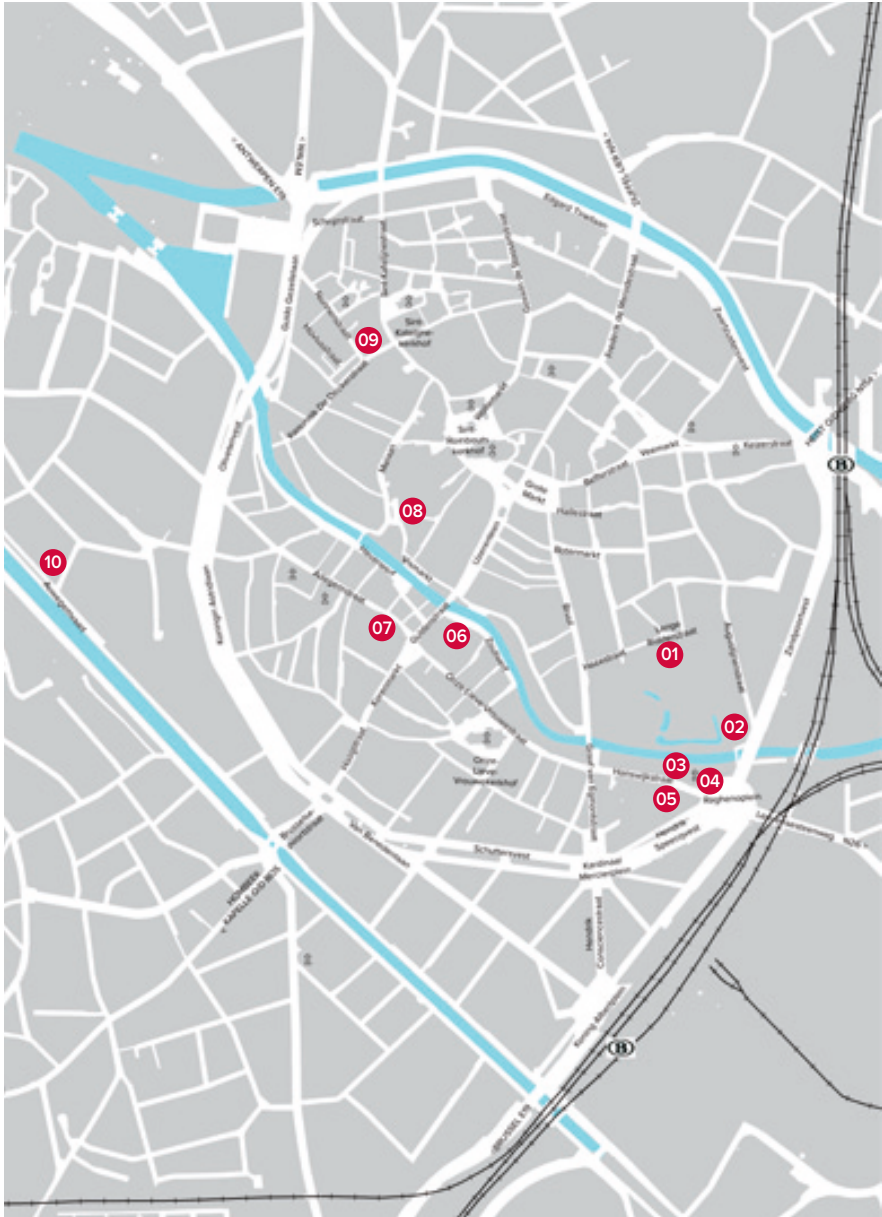

rieurelementen werden geïntegreerd. Sinds het najaar 2009 schittert kasteel Emmaüs weer in al zijn glorie. ●

*Mimi Debruyn
zelfstandig bouwhistorica*

Het interieur van de traptoren illustreert de evenwichtige samenhang van oude en hedendaagse elementen na de recente restauratie (2007-2009).

- 01 'Het Gouden Leerhuys', Lange Ridderstraat 36-38
- 02 'Het Molenhuis', Zandpoortvest 50
- 03 en 04 De Hanswijkbasiliek en het voormalige klooster van de dalscholieren, Hanswijkstraat 67 en Raghenoplein 1
- 05 'Het houten geveltje', Hanswijkstraat 52
- 06 Het visverkopershuis 'In den Grooten Zalm', Zoutwerf 5
- 07 Het atelier van Beiaarden & Torenuurwerken Michiels, Adegemstraat 15
- 08 'Het Hooghuis', Drabstraat 10
- 09 De begijnhofwoningen 'Sint-Job' en 'Sint-Liborius', Nonnenstraat 6-8
- 10 De VVBHV en het 'clubhouse' van de KCCM, Auwegemvaart 56
- 11 Kasteeldomein Emmaüs, Emmaüsdruff 2 (Walem)

- 02. 'Het Molenhuis'**
De Cuyper, Jo, *Bouwgeschiedenis van de 'Volmolen' en het 'Molenhuis' van Mechelen*, eerste proef van de Hogere Opleiding Monumenten- en Landschapszorg, Deurne, 1998-1999.
- 03. en 04. De Hanswijkbasiliek en het voormalige klooster van de dalscholieren**
Examino cvba, *Mechelen, Onze-Lieve-Vrouw van Hanswijkkerk, bijkomend materiaaltechnisch onderzoek*, 2009; Rambaut, Aletta, *Vooronderzoek glasraam-invullingen uit de Onze-Lieve-Vrouw van Hanswijkkerk Mechelen*, Gent, 2009.
- 05. 'Het houten geveltje'**
Grootaers, Johan (A.M. Consult bvba), *Hanswijkstraat 52. Bouwhistorisch vooronderzoek. Eindrapport 1989*, Sint-Niklaas, 1989.
- 08. 'Het Hooghuis'**
Du Bin, Mark, *Mechelen: Loretten klooster*, Antwerpen, 2002
- 09. De begijnhofwoningen 'Sint-Job' en 'Sint-Liborius'**
Architectenbureau K. Beeck bvba, *Restauratie en herinrichting van twee begijnhofwoningen "Sint-Job" en "Sint-Liborius". Inventaris, verantwoordings- en diagnosesnota*, Mechelen, 2008.
- 10. De VVBHV en het 'clubhouse' van de KCCM**
Winnepenninckx, A. e.a., *Jos. Chabot. Architectuur 1930-1940*.

Teksten	Mimi Debruyn Luc Michiels Dirk Ramakers Coralie Smets Maarten Van den Mooter
Dank aan	In de eerste plaats aan alle eigenaars die met zoveel enthousiasme hun eigendom openstellen De personeelsleden van de stad Mechelen die zich inzetten voor de bewaking van de opengestelde gebouwen Gidsenbond Mechelen vzw Mechelen Binnenste Buiten Alle muzikanten die voor sfeervolle muziek zorgen in de opgestelde panden De Teugel i.s.m. het Centrum voor Volwassenenonderwijs Crescendo Stadsarchief Mechelen De Ware Vrienden van het Archief GIS-dienst Mechelen Liesbet Aourousseau
Redactie	Stedelijke dienst monumentenzorg Mechelen
Redactiesecretaris	Marijke Hoflack
Beeldmateriaal	Het fotomateriaal is afkomstig van het Stadsarchief Mechelen – www.beeldbankmechelen.be uit de publicatie 'Waar is de tijd' of van de stedelijke dienst monumentenzorg, tenzij anders vermeld.
Vormgeving	R&S Industrie Noord Zandvoortstraat 6 2800 Mechelen
Drukwerk	Drukkerij Buroform Industrie Noord Zandvoortstraat 6 2800 Mechelen
Cover	Traptoren kasteel Emmaüs